

Era Nauta Val d'Aran

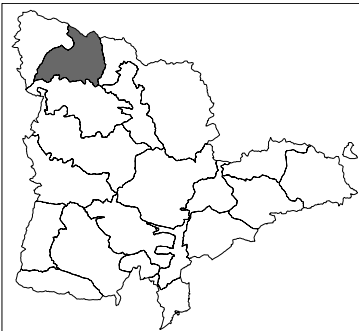
COMARCA:	Val d'Aran i Pallars Sobirà	
SUPERFÍCIE:	25.932,5 ha	
MUNICIPIS:	Alt Àneu, Canejan, Naut Aran, Vielha e Mijaran	
PAE	Inclou parcialment el Paisatge d'Atenció Especial de l'Esquí	

Figura 2.1: Era Nauta Val d'Aran des de la carretera d'accés al Plan de Beret mostra el teló de fons sempre blanc de la Maladeta

Trets distintius

- Paisatges amb valls d'origen glacial, però també un dels que ha experimentat transformacions més intenses vers el model alpi d'aprofitament modern d'aquests recursos.
- Valls penjades del marge esquerre de la Garona (Aiguamòg i Valarties) i la capçalera d'aquesta a la vall de Ruda i l'estreta i abrupta vall d'Unhòla.
- Extenses formacions boscoses arrapades a espectaculars cims rocosos.
- Arquitectura típica aranesa, comuna a la de les veïnes valls gascones.
- Fons escènics del massís de la Maladeta, el Montardo i el circ de Colomers, que conformen uns conjunts únics.
- Model urbanístic associat als equipaments d'esquí i a la centralitat i de Vielha, polaritat econòmica i de serveis de la Val d'Aran.
- Extenses pastures dels vessants de solana, en contrast cromàtic amb les denses pinèdes de les obagues.

Principals valors en el paisatge

- Les extenses pastures del Plan de Beret, el santuari de Montgarri i la vall capçalera de la Noguera Pallaresa.
- L'arquitectura vernacular dels nuclis històrics, on les esglésies romàniques sobresurten i configuren la imatge urbana.
- Els valors naturals i estètics de les valls penjades de Ruda, Aiguamòg, Valarties i Unhòla.
- L'Estanh Long de Liat, les muntanyes que l'envolten, el sistema càrstic del riu Unhòla i el passat miner de la zona.
- La cultura aranesa, la seva traducció en el paisatge i la gastronomia amb productes de la terra.
- El llegat romànic, amb esglésies com la Mair de Diu de Cap d'Aran, Santa Maria d'Arties, Sant Andreu de Salardú, Sant Fèlix de Vilac, Sant Pèir d'Escunhau o Santa Maria de Mijaran.
- El circ de Colomers i l'entrada al Parc Nacional d'Aigüestortes per la ribera d'Aiguamòg o per Valarties i l'emblemàtic Montardo.
- L'abundància de neu, que dona lloc a una floració primaveral exuberant i una gran verdor estival.

Figura 2.2: La vall d'Aiguamòg és una vall penjada que neix al circ glacial de Colomèrs i desaiqua a la Garona molt a prop de Salardú

Figura 2.3: Conurbació urbana a Vielha e Mijaran, des de Vilac

Figura 2.4: La vall de Ruda i la urbanització de Baquèira a la cota 1.500, en una dinàmica urbana encara expansiva

Figura 2.5: El Plan de Beret és un indret ple de racons interessants que mostra bells contrastos paisatgístics entre estacions

ERA NAUTA VAL D'ARAN

S

s de Jos
lamòs

des

Neres

stanh Nere

4740000

4730000

320000

330000

340000

Elements naturals que constitueixen el paisatge

Situada als Pirineus centrals, era Nauta Val d'Aran engloba la part més oriental de la Val d'Aran i s'estructura a l'entorn de la vall del riu que li dona nom, des de la seva capçalera a la vall penjada de Ruda fins al canvi d'orientació del riu, prop de Vila, on el paisatge esdevé encara més atlàntic si cap. Limita al nord amb França, a l'est amb la unitat de les Altes Nogueres, a través de la capçalera de la Noguera Pallaresa i el Port de la Bonaigua, al sud amb la unitat de Cims i Estanys d'Aigüestortes i Sant Maurici, a través del circ de Colomers, i a l'oest amb era Baisha Val d'Aran. És una vall amb uns trets físics marcadament d'origen glacial i on predominen els paisatges de l'alta muntanya antropitzada, tant per les nombroses pastures com pels desenvolupaments urbanístics lligats a l'esquí.

La unitat té un clima en el qual hi juga un paper primordial l'accidentada orografia de la zona. El rang de temperatures mitjanes anuals està molt condicionat pel gradient altitudinal i per l'orientació de la vall principal; així, la solana del Mièi Aran registra les temperatures mitjanes més elevades, de fins a 10-11°C, mentre que les mínimes locals es donen a les parts més elevades de les serres de direcció nord-sud situades a la zona meridional de la unitat i que oscil·len entre els 4 i els 5°C. La precipitació té una distribució més complexa i reflecteix una lleugera ombra pluviomètrica a la zona del Naut Aran, on s'hi registren quantitats d'entre 850 i 900 mm anuals, i una àrea molt plujosa a l'alta vall de Ruda i el port de la Bonaigua, que acumulen fins a 1.200 mm anuals.

Aquí les precipitacions són altes i, el que és més important, es reparteixen de manera força equilibrada al llarg de l'any; no es pot parlar, doncs, de cap període especialment sec. A més, les boires són freqüents, sobretot a les cotes mitjanes i baixes, fet que fa augmentar molt considerablement el caràcter humit del clima. Aquestes particularitats climàtiques condicionen de manera decisiva la vegetació i la fauna d'era Nauta Val d'Aran i en fan una zona absolutament singular, juntament amb la unitat veïna d'era Baisha Val d'Aran, ambdues de clima atlàntic i molt similars a les valls gascones veïnes.

Pel que fa a la geologia, a les parts altes de les muntanyes septentrionals de Vielha, Escunhau, Arties i Salardú, el sinclinal de Vielha és format per roques calcàries i esquistos argilosos del període Devonian, que apareixen en estretes faixes recolzant-se en les roques silúriques, que gairebé ocupen tota la seva extensió. Les roques del Carbonífer són representades en una àmplia franja entre Vilamòs i Bagergue.

La Garona, de 675 km de longitud, és un riu atlàntic de règim pluvio-nival que creua la unitat d'est a oest, girant a nord-oest passat Vielha. Tot i que hom ubica el seu naixement als aiguamolls del pla de Beret, als Uelhs dera Garona, el veritable cap del riu és la Garona de Ruda, corrent que neix al circ lacustre de Saboredó i que segueix el curs de

l'antiga glacera. El cabal mitjà és d'uns 8-9 m³/s a l'estiu i d'entre 15 i 20 m³/s a l'època de desglaç. No cal oblidar tampoc les fonts termals, amb surgències en diversos punts i aprofitades pel balneari de Tredòs.

Figura 2.6: Aspecte hivernal de la vall de Ruda, capçalera de la Garona, amb origen al circ glacial de Saboredó

Les fagedes (*Scillo-Fagetum*) són els boscos dominants a la zona altimontana. La fageda d'era Nauta Val d'Aran destaca respecte a les altres fagedes catalanes per la gran riquesa de plantes herbàcies silvàtiques, moltes d'elles tendres i de gran valor ornamental, com l'espunyidella d'olor (*Galium odoratum*), el joliu (*Scilla lilio-hyacinthus*) o el buixol (*Anemone nemorosa*). Les rouredes acidífilies de roure de fulla gran (*Quercus petraea*) poden substituir la fageda en algunes solanes abruptes. Les vernedes amb vegetació herbàcia esponerosa segueixen els fons de les valls. En aquest nivell, entre els 800 i els 1.000 m aproximadament, l'acció humana ha estat molt important; els boscos de caducifolis que avui s'hi troben són el resultat de segles d'interacció en els sectors de més fàcil accés i poblament de la vall. L'actual paisatge natural que conformen les freixenedes, rouredes i avellanoses són el resultat de la intensa explotació d'antigues arbredes.

Els boscos subalpins de pi negre, estesos sobretot per la part alta d'era Nauta Val d'Aran, són bastant similars als de les valls pirinenques del vessant sud. Als solells s'hi fa la pineda de pi negre amb ussona (*Arctostaphylo-Pinetum uncinatae*), mentre que a les obagues, molt més innivades, hi creix la pineda amb neret (*Rhododendro-Pinetum uncinatae*).

Figura 2.7: Els densos boscos de pinedes i avetoses són un element característic que enfosqueix el paisatge vegetal de les obagues d'era Nauta Val d'Aran, acostant-se cada cop més als nuclis urbans del fons de vall

L'estatge alpi, ocupat principalment pels rasos i gespes acidòfiles (*Caricetalia curvulae*), presenta algunes àrees d'especial interès que coincideixen amb zones de litologia diversa més o menys carbonatada. D'entre totes elles destaquen les zones de Marimanha, el tuc de Maubèrme i la tuca de Betren, totes elles riques de comunitats calcícoles fissurícoles (*Saxifragion mediae*), glaerícoles (*Iberidion spathulatae*), de congesteres (*Arabidion coeruleae*) i també en algunes espècies alpines molt rares als Pirineus com la *Potentilla brauneana* i l'*Arctostaphylos alpinus*. El prat de càrex corbat (*Carex curvula*), fonamental en la vegetació dels Alps, té un paper secundari en el paisatge de la part més seca dels Pirineus, però a les terres humides com la Vall d'Aran adquireix altra vegada una extensió considerable i passa a ser un element distintiu del paisatge. També són d'interès altres comunitats silícoles de distribució molt local, com per exemple les landes d'*Empetrum nigrum* i les comunitats fissurícoles (*Androsacion vandellii*). Val a dir que aquestes pastures han estat aprofitades per a la ramaderia des del neolític, tal com es pot comprovar al pla de Beret, i en temps més moderns han estat ampliades i intensament aprofitades.

Evolució històrica del paisatge

De les dues unitats paisatgístiques que componen la Val d'Aran, aquesta és la que es correspon amb el sector del fons de vall que està més ben comunicat amb les estacions d'esquí, el principal motor actual d'activitat econòmica i, per tant, és la que actualment concentra la major part de la població i activitats de la vall. Tanmateix, en temps passats, les activitats econòmiques havien estat repartides de forma més homogènia i els fluxos històrics de mercaderies, persones i serveis s'havien dirigit riu avall, restant més marginals i temporals els passos cap a les Nogueres pel port de Vielha, el port de la Bonaigua i Beret.

Les empremtes que ha deixat la història en el paisatge d'era Nauta Val d'Aran són nombroses. Igual que la veïna unitat d'era Baisha Val d'Aran, amb la que forma una unitat històrica i cultural, es tracta d'un territori fronterer amb una identitat molt marcada, administrativament català però lingüísticament i culturalment occità. Un lloc de pas de migracions i invasions que, fins a la construcció del túnel de Vielha, l'any 1948, va estar mal comunicada per carretera amb Catalunya, però no amb les terres occitanes veïnes, fàcilment accessibles tot l'any a través l'estret del Pònt de Rei i del Port deth Portihon, en era Baisha Val d'Aran.

Figura 2.8: Aspecte del poble d'Arties a la primera meitat del segle XX, en una imatge antiga que mostra un ús i aprofitament del territori ben diferent a l'actual. Font: Servei d'Audiovisuals de la Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida

Els vestigis de població més antics són de l'Edat del Bronze, havent-se trobat evidències de monuments megalítics d'aquest període a les proximitats de Vielha i de Vaquèira. Tanmateix, altres troballes de cronologia més antiga, fetes en les valls occitanes veïnes del Comentes i Coserans, permeten apuntar la possibilitat de l'ocupació humana de les antigues araneses, al menys des del Neolític, per part de petites comunitats d'economia agro-pastoral. La continuïtat en l'ocupació i l'explotació del territori durant l'Edat del Ferro està també documentada a través de les necròpolis d'aquest període localitzades a Salardú i al

Plan de Beret. Les restes romanes, majoritàriament datables entre els segles II i IV, també són nombroses i escampades per diferents localitats, com Bagergue, Gessa, Arties i Tredòs (en aquest dos últims llocs a la proximitats de fonts termals). La necròpolis deth Haro, a Garòs, és un bon exemple dels assentaments tardoromans i indica una cristianització primerenca, possiblement anterior a la de moltes valls del vessant sud del Pirineu, fet que es pot entendre per la millor comunicació amb les ciutats romanes situades al nord, a la vall de la Garona. Els vestigis d'aquestes èpoques, tot i ser escadussers, confirmen la forta empremta que ja des d'antic els humans han deixat en aquests paisatges lligats a la ramaderia, que cercava les riques pastures alpines. Abans de la conquesta romana, esdevinguda al segle I aC, la regió sembla que va estar ocupada per una branca dels *garumnii*, un dels nombrosos pobles de l'Aquitània citats per algunes fonts llatines posteriors.

Figura 2.9: El Plan de Beret és un indret de notable concentració de monuments megalítics. A la fotografia, el menhir de la Pèira Ròia

L'any 72 dC l'emperador Pompei va annexionar a Roma la vall alta de la Garona, situant la capital a Lugdunum Convenarum (avui Saint Bertrand de Comminges), dominació que va arribar fins al 585 dC. L'imperi requeria el domini d'aquestes terres especialment per la riquesa mineral i pel control dels passos de la serralada. D'altra banda, existeix una via romana secundària que, a través l'Aran i del Port de la Bonaigua, connectava l'Aquitània amb la Tarraconense, ramal que durant l'Edat mitjana hauria perviscut en l'antic *Camin reiau* que travessava la vall, i del que encara es conserven alguns trams.

El domini dels visigots i, posteriorment, dels francs sobre l'alta conca de la Garona no va alterar la composició de la seva població. Durant els segles altmedievals, però, l'evolució del llatí parlat donaria lloc a la formació de l'occità, en la seva varietat gascona, dins la qual s'emmarca l'aranès. Per altra banda, va haver una important antropització del medi i es van formar els nuclis originaris de les estructures de poblament

tradicionals característiques de la regió, els anomenats pobles casalers o de cases, situats en els vessants més assolats.

Durant els segles VIII i IX, l'alta conca de la Garona va romandre sota la dominació política dels comtes carolíngis de Tolosa, però a partir del segle X, amb el desenvolupament del feudalisme, l'Aran va constituir una unitat geogràfica de dominació canviant, depenent tant dels comtes de Ribagorça, Pallars, Bigorra i Comenge com dels reis d'Aragó i, posteriorment, de la Corona d'Aragó. Tanmateix, el control senyorial de la comarca no semblava efectiu ni possible sense la connivència de les comunitats agroramaderes establertes en ella, que, dotades d'un embrionària organització comunitària a nivell de tota la vall, van resistir obstinadament els embats de la feudalització creixent i van aconseguir mantenir un ample estatut de llibertat jurídica i personal i el ple usdefruit dels recursos del territori, sense gaires contrapartides econòmiques o de serveis. Aquest és un dels factors principals que expliquen la feble penetració i arrelament de les estructures feudals a la comarca. D'altra banda, les poques propietats senyorials documentades, com ara un capmàs de propietat reial situat a Vielha van romandre en mans d'institucions religioses, com ara els hospitalers de l'hospital de Sant Nicolau de Pontèths, a la banda sud del Port de Vielha, o el Convent de Mijaran.

Des del segle XII, els monarques d'Aragó, i posteriorment de la Corona d'Aragó, es feren representar a la vall per uns funcionaris anomenats « Bailes », un per cada un dels tres « terçons » o divisions administratives primitives del territori, càrrecs que aviat monopolitzaven tres nissages familiars originàries de la comarca.

A finals del segle XIII, ja apareixen documentats tots els pobles actualment existents, a més d'altres que van desaparèixer durant el segle XIV (Pujo, Muntròs, i Laspan, al Naut Aran, i Castèth, Santa Gemma i Sant Germés, al Mijaran). Al Naut Aran, Salardú aviat va esdevenir la principal població, aprofitant la seva situació estratègica al peu del Port de la Bonaigua, mentre que Vielha ho aconseguia tant al Mijaran com en el conjunt de la Vall, també per la seva ubicació privilegiada al peu del port del mateix nom, i va esdevenir una de les seues residències de poder reial i eclesiàstic a la vall. Des de finals del segle XIII, en ambdues s'hi documenten també importants fires ramaderes.

Els assentaments medievals que van donar lloc a pobles com Gessa, Salardú, i Tredòs mostren una plena dependència de les pastures d'altitud. En aquest cas, es pot observar com els rasos alpins del Plan de Beret es dividien entre aquestes tres comunitats, no exemptes de conflictes. Els terrenys comunals de les tres poblacions es distribueixen per raó de proximitat i poder, tal com indiquen els topònims dels Òrris de Tredòs, les pastures del qual es trobaven a la muntanya de Vaquèira. El Coret de Salardú, a l'extrem meridional del Plan de Beret, indicaria el predomini d'aquesta població sobre la part central de les pastures,

i els topònims associats a Gessa, entre el Tuc deth Mièi i el de Pèdescauç, mostren la porció de terrenys comunals d'aquesta comunitat.

La transformació agrícola de la vall fou profunda en aquesta època i hi ha constància de l'existència de vinyes en molts pobles, com Escunhau (1.049 m) i Casarilh (1.060 m), en un document del 1387.

Figura 2.10: Els herbeis alpins són un terreny ideal per a l'aprofitament ramader, com és el cas dels del Port de la Bonaigua, uns terrenys que a l'hivern són freqüentats per desenes de milers d'esquiadors

Entre el segle XIII i XIV els diversos moviments de la política reial i feudal donaren lloc a un fet cabdal per l'Aran: la Querimònia de 1313, un privilegi concedit pel rei Jaume II d'Aragó el Just a la Val d'Aran, que constitueix la base jurídica històrica de l'Aran, sota la forma de drets i costums comuns i heretats, com la lliure i franca possessió de les muntanyes sense servitud reial, amb la llibertat dels pasturatges extensius als prats i camps no fitats i el lliure aprofitament dels boscs i de l'aigua. Sota l'empara d'aquests privilegis, l'Aran funcionava com una comunitat amb una organització político-administrativa pròpia i autònoma del poder reial. La divisió territorial en «terçons», dels quals els de Marcatosa, Castièro, Arties e Garòs i Pujòlo formaven part d'era Nauta Val d'Aran, va perdurar fins al moment de la divisió provincial del XIX i són el fidel reflex de l'ús del territori per part de les societats medievals araneses.

Tot i pertànyer a la Corona d'Aragó, la relativa major facilitat de comunicació i la força dels vincles econòmics, humans i culturals que els aranesos mantenien des d'antic amb Catalunya, s'acabarien imposant, i, amb el vist-i-plau reial, determinarien una progressiva

incorporació de l'Aran dins del mercat català i de l'estructura política i administrativa catalana. Aquest procés es completaria jurídicament l'any 1411, quan els diputats de la Generalitat de Catalunya, acceptaren el compromís dels aranesos de contribuir a tots els tributs i contribucions acordades en les Corts catalanes.

La vinculació política de l'Aran amb Catalunya va potenciar el caràcter fronterer del territori que, entre els segles XV i XVIII, fou l'escenari de nombroses invasions franceses i va determinar una intensa activitat de fortificació, de la que encara es poden veure restes en nombroses esglésies i cases fortes de la vall.

En aquest període, les terres a l'entorn de l'eix fluvial havien estat premeditadament desforestades, tant per l'activitat agrícola com per la defensiva, però no només s'havien produït importants canvis en la vegetació als vessants baixos; el proper bosc dera Baricauba, que avui és una extensa avetosa, havia estat fins a l'Edat Mitjana un dens bosc mixt de faig i avets, sobreexplotat en segles posteriors. Un fet similar devia succeir amb els boscos de la vall alta, possiblement arrasats molt abans que els seus veïns d'aigües avall. Aquests són fets determinants per explicar la actual distribució fitosociològica.

A partir del segle XVI hi va haver apropiacions massives de terrenys comunals. Els canvis en els règims de la propietat de la terra, de col·lectiva a particular, i el refredament climàtic a partir del segle XVI donaren lloc a una profunda reestructuració del paisatge rural amb l'abandonament dels cultius més termòfils, com la vinya, i el reforçament de la ramaderia. Durant el segle XVIII ja estaven prou assentades les cases fortes, com la casa Portolà d'Arties, com a herència d'aquests processos d'apropiació per part de particulars que pogueren comprar terres als antics propietaris feudals i, sobretot, als comuns.

L'economia d'aquest territori s'havia fonamentat sobretot en la ramaderia, la silvicultura i, en menor mesura, en l'agricultura. La completa dedicació a aquestes activitats del sector primari en el passat no deixava altre marge a la població local que la seva pròpia subsistència, configurant doncs, una societat acostumada a la duresa, que sabia treure tot el partit a les condicions naturals del medi. Arthur Young, a finals del segle XVIII, va retratar aquesta realitat, des del seu punt de vista d'erudit acostumat a la ciutat, de la següent manera:

«Primer de tot, és evident la pobresa de la gent de l'interior. Pobles vells, mal construïts, bruts i descurats; gent mal vestida; i insuficient la producció que millor s'adapta a aquests tipus de país: la ramaderia. Cal potser exceptuar l'alta muntanya, en la qual tenen bestiar abundant i en bon estat [...].

[...] La vall té [...] 32 pobles o poblets, d'aspecte molt bonic, amb parets ben fetes i les teulades de pissarra. En entrar-hi, però l'espectacle

canvia violentament, car no s'hi veu més que misèria; no hi ha ni una finestra que tingui vidres; gairebé no coneixen les xemeneies, i el fum surt a grans fumarades, tan per les finestres de dalt com per les de baix.» (Arthur Young, 1787)

Figura 2.11: Fotografia antiga que mostra els intensos treballs forestals i ramaders als boscos i prats de Valarties, a prop d'Arties. Font: Servei d'Audiovisuals de la Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida

Pel que fa a l'agricultura, els cultius de cereals i prats es trobaven a les parts baixes de les muntanyes, sobretot a les proximitats de la Garona, acompanyats molts cops de boscos de pins, roures, fagedes i alzines. El terreny de la zona eren molt més aptes per a la ramaderia

i la silvicultura que no pas per al cultiu, donades les grans alçades d'aquesta contrada que generen una preponderància dels prats i els boscos, fet pel qual l'espai agrícola no assolí una gran superfície. Per aquest motiu, des d'antic, a la vall es practicà la cria de tot tipus de bestiar, però tan sols s'hi cultivaven cereals com el blat, el sègol i l'ordi. Acompanyant aquestes activitats també s'hi sumava l'extracció de matèries primeres, de minerals i fusta. D'altra banda, a la ribera del riu de Ruda, segons Francisco de Zamora, hi dominaven els prats i el bosc havia estat força explotat:

«Se baja por la ribera de Ruda, toda de prados, sin haber en ella ni en sus montes árbol alguno.» (Francisco de Zamora, 1788)

Els boscos eren de propietat comunal i cada veí tenia dret a tallar la fusta necessària per viure i que s'emprava tant per fer foc com per a la construcció. L'abundància de zones de prats els permetia fins i tot llogar alguns prats als propietaris de grans ramats d'altres zones de la Catalunya baixa.

A les zones d'alta muntanya es troben paisatges molt propis com ara petits llacs d'origen glacial, plasmat per Juli Soler i Santaló en un relat dels seus viatges:

Entre les zones més recòndites de la vall trobem Montgarri i el seu santuari, indret citat per Alfred Tonnellé en una de les seves excursions des del Plan de Beret, a mitjan segle XIX:

Figura 2.12: El santuari i l'antic hospital de Montgarri, ara reconvertit en refugi d'excursionistes en una imatge actual que s'allunya molt del que va ser aquest enclavament de població situat entre les unitats d'era Nauta Val d'Aran i les Altes Nogueres, a tocar de la veïna comarca del Pallars Sobirà

«Al fons, descobrim un petit amàs blanc d'unes quantes cases, i una església. És una tanca de murs a sota del pendent boscos, en el si d'aquesta llòbrega solitud. [...], és l'ermita de Montgarri.» (Alfred Tonnellé, 1858)

Aquest llogaret de Montgarri es troba ubicat en un entorn privilegiat que tenia una doble funció; tant era emprat per donar allotjament a pastors i viatgers com també a excursionistes atrets per les meravelles naturals de la zona, tal com deixà escrit Juli Soler i Santaló a principis del segle XX:

«L'hospital-santuari de Montgarri'l consueixen diversos cossos d'edifici formant una cuadrada plaça; a l'entrar pel gran barri, y a l'esquerra, se troben grans corrals y pallices; al fons, la casa que fa d'hostal; a la dreta, l'iglesia, y al mitg, la rectoria y l'administració del santuari.» (Juli Soler i Santaló)

«L'hospital de Montgarri, a l'hivern, se troba molts mesos enterrat per la neu y incomunicat ab els territoris colindants; més l'istiu converteix aquell lloc en un veritable jardí natural, ab sos envellutats prats y espesses boscuries, constituint, ensems que un punt d'estiueig excelent, un bon centre d'excursions per sos deliciosos encontorns.» (Juli Soler i Santaló)

Quant a la capital de la vall, Vielha, Pascual Madoz digué que:

«[...] Tiene 130 casas, cubiertas de pizarra y en lo interior de madera, distribuidas en una plaza bastante espaciosa y en varias calles, en su mayor parte incómodas, aunque bien empedradas; [...]. Cerca de la villa, y sobre una altura que la domina por la parte de oeste, habia un castillo ó fortaleza construida en 1836, siendo gobernador del valle de Aran el autor del Diccionario [...]» (Pascual Madoz, 1845)

Francisco de Zamora anà una mica més enllà en les seves descripcions i, fins i tot, realitzà una proposta per tal de mitigar el problema dels incendis als pobles tot aprofitant els recursos naturals propis explotats a l'època. En referència al poble de Tredòs digué que:

«[...] Las casas no guardan en su construcción estar separadas unas y otras por razón de la nieve, y muchas de ellas están cubiertas con paja de centeno, larga y en mucha cantidad, por lo cual son frecuentes los incendios. Y habrá 18 años que este pueblo fue enteramente reducido a cenizas [...]. Y no ha muchos que sucedió lo mismo a la capital de Viella. Esto hace ver la necesidad de prohibir esta especie de cubiertas, mayormente habiendo a la mitad del Valle una cantera abundante de pizarra de muy buena calidad, y otras en otros parajes del Valle y de la parte de Francia [...]» (Francisco de Zamora, 1788)

Figura 2.13: Concentració de tractants de bestiar en una fotografia històrica en un prat a tocar de Vielha, que es pot veure al fons de la imatge. Font: Servei d'Audiovisuals de la Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida

En temps més actuals, a partir del segle XX, el paisatge ha anat canviant per la introducció de noves activitats com la indústria hidroelèctrica. La construcció de les centrals de Pònt de Rei, Les, Bossòst i Benós són testimonis de la importància d'aquesta indústria. A més, l'entrada en crisi dels sectors ramader i agrícola i, més actualment, el desenvolupament del turisme, tant el fronterer com el relacionat amb l'esquí, han comportat importants canvis en el paisatge.

L'històric aïllament de l'Aran cap a Catalunya va finalitzar amb l'obertura definitiva del túnel de Vielha l'any 1948. Aquesta obra, que s'havia iniciat el 1928 amb el regnat d'Alfons XIII i paradoxalment acabada per assolir el control polític de la vall, seria fonamental en el desenvolupament econòmic de la segona meitat del segle XX. Les transformacions radicals en el paisatge, que ha passat d'una economia tradicional de base agrícola i ramadera a centrar-se en el sector serveis són, en bona mesura, responsabilitat de la millora de les comunicacions.

El paisatge contemporani d'era Nauta Val d'Aran és fruit d'aquestes dinàmiques. Els boscos han assolit una major superfície i s'han perdut molts camps i prats degut a la manca de mà d'obra i de treball al camp. Els nuclis poblats, malgrat mantenir les seves característiques de pobles de muntanya construïts amb pedra i fusta, també han vist modificada la seva estructura per la construcció de nous habitatges. Aquest creixement urbà s'ha donat per tal de donar resposta a la demanda de turisme residencial estacional. Juntament amb aquest procés han aparegut estacions d'esquí, amb les seves urbanitzacions i hotels adjacents. El desenvolupament de Baqueira-Beret va tenir lloc als anys 60 per iniciativa d'un grup local, i aviat aquesta estació d'esquí es va convertir en la de major envergadura i en la més visitada de tot el Pirineu català. Després de varies ampliacions, l'estació vol estendre

les pistes d'esquí i dels *ressorts* turístics cap a la vall d'Àrreu, adjacent a Vaquèira i al port de la Bonaigua, a la veïna unitat de les Altes Nogueres. Aquests fets han suposat la substitució d'una economia basada principalment en el sector primari per una altra de terciària, on el turisme i els serveis cobren un notable protagonisme.

Figura 2.14: Fotografia antiga del Plan de Beret. Font: Servei d'Audiovisuals de la Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida

Paisatge actual

De les dues unitats de paisatge que conformen la Val d'Aran, aquesta és la que presenta un grau de modificació antròpica més elevat, ja que hi tenen cabuda les principals zones urbanes, coincidint també amb les zones de vall més àmplies i planeres, especialment a l'entorn de Vielha. El paisatge actual d'era Nauta Val d'Aran es caracteritza per tres sectors ben definits: el fons de vall, profundament antropitzat i amb una dinàmica de transformacions territorials molt intensa, les valls penjades laterals, amb paisatges ramaders en clar declivi però de gran valor paisatgístic, i els rasos de la capçalera de la Garona i la Noguera Pallaresa, en bona part convertits en espais lúdics i turístics per a l'esquí alpí.

El paisatge actual és fruit d'una evolució històrica que ha seguit dues dinàmiques ben diferenciades a l'actualitat: la marginació de certes zones dins el sistema productiu i l'especialització turística d'altres. El

primer paisatge es caracteritza per un domini forestal que ha anat guanyant territori al llarg del segle XX. Són boscos que van quedar relegats als vessants més abruptes i allunyats dels pobles, on l'aprofitament forestal i ramader era marginal. Actualment només els boscos de coníferes poblen els vessants en aquest sector de la vall, quan la influència atlàntica del clima és prou evident com per afavorir l'abundància relativa de fagedes. Les solanes, en canvi, tenen una colonització molt recent de matollars, desenvolupats a partir del moment en què s'ha impedit fer cremes per renovar les pastures, i de replantacions artificials de pi roig, especialment per combatre el risc d'allaus. Per altra banda, les àrees d'especialització turística estan canviant els usos agrícoles pels residencials en el fons de vall i transformant les pastures en pistes d'esquí. En aquest darrer cas, els usos lúdics i ramaders són compatibles en tant que tots dos tenen lloc en estacions prou diferenciades de l'any. El problema rau en la competència dels salaris i de condicions de treball en el turisme, que atrau la població ocupada del sector agroramader, accelerant-ne l'abandonament.

Figura 2.15: El sector de Mijaran, al nord de Vielha, és potser la zona de fons de vall de la unitat que més transformacions ha experimentat, concentrant els màxims creixements en implantacions d'empreses del sector terciari i industrial, i també en nous creixements urbans i d'infraestructures viàries

Malgrat tot, la zona ocupada per bosc és bastant elevada (aproximadament el 21% de la superfície). Pel que fa a la tipologia, els boscos de coníferes són els que tenen una major representació. Destaca el bosc de Baricauba, una avetosa, compartida amb la unitat d'era Baisha Val d'Aran, que es troba en tràmits de protecció. Els boscos caducifolis assoleixen tan sols un 6% de l'àrea. Són principalment les bosquines i els prats, tant els artificials de fons de vall com els que s'intercal·len amb el bosc, l'element paisatgístic

dominant en la unitat. Aquestes bosquines es corresponen amb zones de bosc jove o en regeneració, però també amb zones de bosc poc dens i de matollars. L'abandonament de les activitats ramaderes des de mitjan segle XX ha afavorit l'expansió del bosc en antics prats i la proliferació de zones de bosc incipient. El patró paisatgístic que aquests elements dibuixen ve donat per la cobertura vegetal dels vessants amb aciculifolis a l'obaga, esquitxats d'alguns caducifolis, i la combinació de pastures, camps abandonats i pobles al fons de la vall; per la seva banda, a les solanes abunden els antics prats entre matollars.

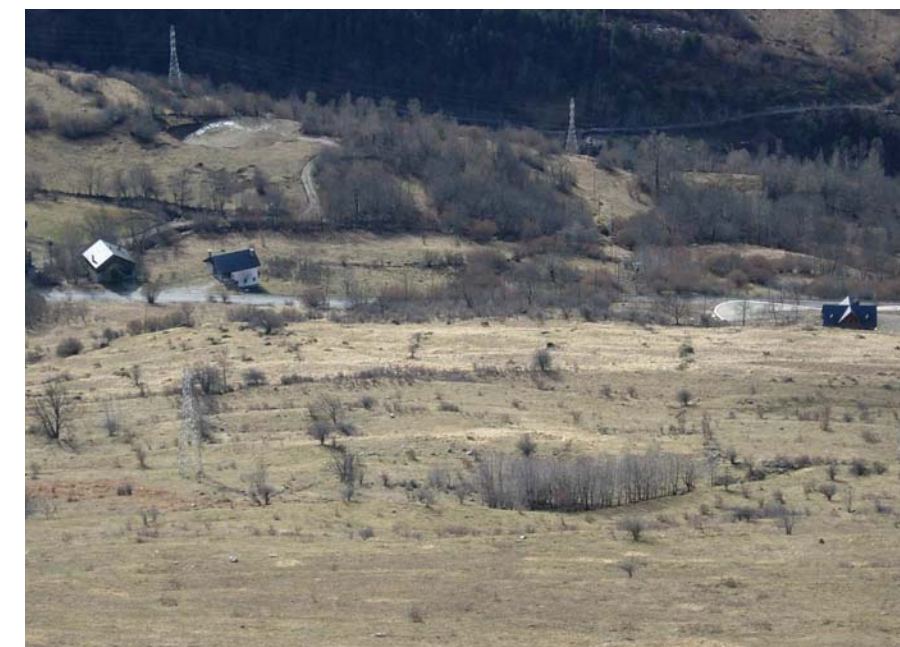

Figura 2.16: L'especialització turística de la zona d'era Baisha Val d'Aran ha provocat l'abandonament dels prats que envolten els nuclis de població, amb el conseqüent acostament dels boscos i matollars a les cases de nova construcció

La unitat no només engloba la zona de vall sinó també els alts cims que la circumscriuen, com el Maubèrme, el Marimanha o l'emblemàtic Montardo, i li donen el caràcter d'alta muntanya. Entre aquests, hi ha un important 26% de la zona ocupada per prats supraforestals per damunt dels 1.800 m; i un rellevant 10,5% d'àrees sense vegetació i d'afloraments rocallosos.

La meitat septentrional de la unitat es caracteritza per les elevades alçades que l'estructuren, que afavoreixen el desenvolupament de prats naturals i l'aflorament de roques i tarteres. De fet, gairebé la meitat de la unitat es troba composta per aquests dos tipus d'elements del paisatge. En zones d'alta muntanya com aquesta, a més, els llacs i estanyos solen tenir certa rellevància. Precisament cal esmentar en aquesta categoria l'estany Long de Liat, els llacs de Bacivèr i el llac de Montoliu, entre molts altres de dimensions més reduïdes.

Un dels elements del paisatge més remarcables d'aquesta unitat és l'extensa capçalera de la Noguera Pallaresa que, des del Plan de Beret

baixa per Montgarri. El Plan de Beret era descrit en paraules de Jacint Verdaguer de la següent manera:

«Lo pla de Beret és l'hervey més gran d'aqueixas montanyes. Té dues hores de llarch y una d'ample; lo fòrman dues grans montanyes, llises y verdes, clapejades per molt poch penyals y molt bestiar. Allí naixen, a un quart de distància, lo Noguera y lo Garona, quals noms són anagrama l'un de l'altre y quals cursos segueixen direccions totalment oposades, com si's tinguessen por.» (Jacint Verdaguer, 1887)

Entre tot aquest mosaic de boscos, pastures i elevats prats alpins hi destaquen alguns elements antròpics d'entitat, com els espais cremats, que suposen l'1,1% de la superfície de la unitat i provoquen un fort contrast cromàtic entre la solana i l'obaga, sobretot a la vall principal de la Garona.

Quant a les aigües continentals, la Garona estructura la localització dels assentaments urbans, que es succeeixen al llarg de la vall. Els rius Valarties, Aiguamòg, Ruda, Unhòla i Nere, defineixen les valls secundàries penjades, totes d'alt valor ecològic. Són de destacar també les làmines d'aigua d'origen artificial construïdes per l'aprofitament hidroelèctric, com en el cas de l'embassament d'Aiguamòg.

Figura 2.17: La major part de la superfície d'aigües continentals a la unitat queda representada per llacs naturals d'alta muntanya. Només el Barratge d'Aiguamòg genera una làmina d'aigua d'origen artificial

El 0,2% de la superfície de la unitat són zones urbanitzades, tot i que la percepció que es té d'aquest fenomen és més gran. Aquests espais engloben, entre d'altres, els nuclis de Vielha, el de major dimensió, i de Betren, conurbat amb l'anterior, però també els centres turístics per excel·lència de Vaquèira, Salardú i Tredòs; altres pobles més petits però amb un creixement urbà important són Unha, Bagergue, Gessa,

Arties, Garòs, Casarilh, Escunhau i, ja en segon terme, els que segueixen l'eix de la carretera N-230 fins a Arròs. Tots aquests pobles han experimentat, en major o menor mesura, l'impacte del turisme de la neu i de les activitats associades. La primera d'aquestes és la construcció, sobretot la de segones residències; de fet, la Val d'Aran supera la mitjana catalana d'habitatge secundari o vacant. La gran majoria són cases de construcció nova, és a dir, que no s'han aprofitat edificis anteriors més antics, sinó que, o bé s'han construït cases noves al casc urbà o bé s'han dut a terme urbanitzacions, agrupacions de cases segregades dels nuclis antics. Aquest fenomen ha provocat la ruptura de la coherència estructural i de l'harmonia arquitectònica tradicional de molts pobles de la unitat. Alguns exemples que es poden citar són les urbanitzacions de Vaquèira i de Pujo, molt propera a Salardú.

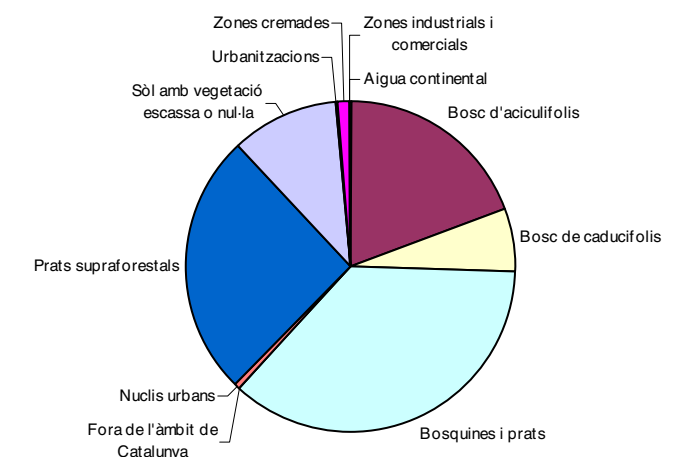

Figura 2.18: La urbanització de Pujo, a la solana de Salardú, és un exemple de nucli urbà de nova planta totalment desagregat del nucli de població antic que li és proper, tant pel que fa a la localització de l'assentament com per l'estil arquitectònic de les construccions

La resta de pobles situats al llarg de l'eix entre Vaquèira i Vielha també han augmentat el seu parc d'habitatges de manera considerable, però mantenint encara una certa conservació de l'arquitectura vernacular, a excepció d'Arties i Betren. Vielha és el cas més característic de poble que s'ha transformat per complet, esdevenint a més d'un centre de serveis i de comerç, un nucli turístic i residencial; també concentra la poca indústria i la majoria dels llocs de treball de la vall. Al nord del casc urbà s'hi ha desenvolupat recentment un polígon industrial, on tenen cabuda grans superfícies comercials i les naus industrials de les principals empreses localitzades a la zona, la majoria de les quals es dediquen als serveis i a la construcció. Els petits pobles propers a Vielha, com Gausac, Vilac i Mont, han experimentat la deslocalització de moltes urbanitzacions des de Vielha a les seves proximitats,

aprofitant la seva situació elevada respecte el fons de vall com a reclam. El nucli de Vilac, tot i la seva proximitat a la capital de la comarca, conserva una certa estructura i harmonia arquitectònica i, a més, té el valor afegit de configurar un mirador privilegiat de la plana de Vielha i del bosc de Baricauba. La resta de municipis al nord-oest de Vielha no han sofert un desenvolupament tan acusat del seu parc d'habitatges i han sabut conservar millor la seva essència de petit poble pirinenc. És el cas d'Aubèrt, Betlan o Vila.

Un altre element humà del paisatge que es manifesta repetidament a la unitat és el traçat de les línies d'alta tensió, que trenquen la continuïtat del bosc a l'obaga. Les canonades de les centrals hidroelèctriques, que baixen pels vessants, i els remuntadors mecànics de les estacions d'esquí són també elements visibles en els vessants.

Grans usos i cobertes del sòl.
Font: Elaboració pròpia a partir de la cartografia d'usos i cobertes del sòl (ICC)

Expressió artística del paisatge

La zona ha estat bastant prolífica des del punt de vista de la producció literària. Molts autors i viatgers s'atreverien a visitar la vall i a recollir les seves impressions a les seves obres. Els primers en realitzar aquestes incursions foren Francisco de Zamora (1788) i l'anglès Arthur Young (1787); el primer afegí a les seves descripcions una llegenda referida al Crist de Salardú, en que s'atribuïa al Sant el miracle d'haver apagat el foc de l'església que el comte de Foix havia encès. A aquests viatgers els seguiren Lady Chatterton (1841), Pascual Madoz (1845), Alfred Tonnellé (1858) i Ballantine (1894), sense oblidar la producció poètica de Jacint Verdaguer (1882) i l'obra *Era Val d'Aran* de Juli Soler i Santaló (1906). A més de Juan Avilés, que va coronar l'Aneto el 1893 i redactà el llibre *El Pallars, Arán y Andorra*; Joan Reglà Campistol en un llibre sobre França i la Corona d'Aragó que incloïa la franja pirinenca entre totes dues; Ferran Valls Taberner en *Privilegis i Ordinacions de la Vall*

d'Aran, Remi Comet que va escriure *L'enclave espagnole du Val d'Aran*, o Maurice Gourdon (1884), amb les seves obres *À travers l'Aran* i *Au pays d'Aran*.

Quant als autors locals, és de destacar l'aranès Mossèn Josep Condó Sambeat (1876-1919), que escriví diverses novel·les i poesies en llengua aranesa, d'entre les que despunta *Era Isla des Diamants*. La llengua aranesa i l'origen cultural occità són valors de la zona d'important rellevància que des de temps històrics també han estat present en la literatura. De fet el 1904 Frederic Mistral fou guardonat amb el premi Nobel de literatura per un obra escrita en occità, *Mirèio*. Altres autors locals en aquesta llengua són Mossen Nart, Joan Benosa, Francesc Boya, Pilar Busquets, Antodi Escala, Pepita Caubet o Manuela Ané. Jacint Verdaguer va trobar també inspiració en els immensos prats de Beret i ens llegà el Cant VII de *Canigó*:

«Noguera i Garona
De Beret l'immensa plana
Té la forma de bressol,
té muntanyes per barana
on com mare aguaita el sol.
Té per alta capçalera
la muntanya de Crabera,
la geganta cordillera
per bressar sos fills al vol.

La Noguera i lo Garona
són los fills que Déu li dona,
que ja al nàixer s'empaitaren,
corregueren i saltaren,
com dos nins joguinejant.
Noguera per Alós
tot joguinós,
Garona per Aran
tot rondinant.
[...]» (Jacint Verdaguer, 1882)

També fa una magnífica descripció del paisatge de Montgarri a la carta que envia al seu amic mossèn Jaume Collell:

«... Montgarre està situat entre la vall d'Aran i la d'Àneu. És continuació del pla de Beret, on solen péixer a últims de la primavera 60.000 caps de bestiar, i més notable encara per dar naixement al Garona i al Noguera, que, separant-se en son bressol, se'n van a regar tan distints països. Aquest condueix a l'ermitatge i al poble a què ha donat nom, lo més alterós del Pirineu. Poques ermites conec més ben situades; prats de color esmeragda i blats encara verds com ells la volten per tots cantons, fins a les pinedes que baixen des del cim de les dues branques de serra que l'abriguen per nord i migdia.» (Jacint Verdaguer)

Recentment l'escriptor Joan Obiols (Peramola, 1952) s'inspira en la cultura popular d'aquesta unitat per escriure *Uets, Hets e legendes de Naut Aran* (1989), incorporant la visió d'un paisatge prolífic en tota mena d'explicacions fantàstiques per explicar les relacions de la societat amb el medi. No cal oblidar però altres autors catalans com Teresa Pàmies i la seva obra *Els matins de l'Aran*, o espanyols, com Almudena Grandes i *Inés y la Alegría*, que explica l'intent d'invasió de la Val d'Aran per part dels maquis o el *Viaje al Pirineo de Lérida: Notas de un paseo a pie por el Pallars Sobirà, el Valle de Arán y el condado de Ribagorza* de Camilo José Cela.

Per contra, la producció pictòrica no ha generat un elevat nombre d'obres, però pot remarcar-se una pintura de la vall de Joan Rabadà l'any 1877. Dins del realisme expressionista, el creixent interès turístic de la vall dels darrers temps ha fet proliferar el nombre d'autors i obres, moltes d'elles exposades en galeries temporals a la mateixa vall. Són exemples l'obra paisatgística d'Albert Corretgé i d'Àngel Piulats, on els paisatges primaverals, hivernals i tardorals d'una paleta cromàtica de gran varietat, omplen les teles. No cal oblidar tampoc les aquarel·les de Miquel Farré i Albagés o les nombroses litografies de gravadors del segle XIX com Eduard Pin-gret o Victor Petit.

Figura 2.19: Pintura que mostra un dels conjunts de pobles de més interès de la unitat, amb Unha coronant el turó sobre el qual s'assenta i Salardú als seus peus

Finalment, cal fer-se ressò de l'obra escultòrica de Guillem Molinàs, que passa llargues temporades a Bossòst i que s'ha inspirat en la cultura i les tradicions araneses fortament entroncades amb el paisatge. Destaquen les seves obres *Eth Sanglièr Major*, a Salardú, i *Eth Taro*, a Arties; precisament aquesta darrera és una escultura que, mirada des del nord, s'integra en un paisatge presidit pel magnífic fons escènic que ofereix el cim del Montardo i l'entrada de la vall de Valarties.

També s'hi troba un important llegat cultural i artístic en el folklore de la zona, la Val d'Aran és rica en balls i tradicions, moltes d'elles mostres de l'antic passat agrícola i ramader de la unitat, que han arribat fins a l'actualitat gràcies la voluntat dels seus pobladors i al treball d'algunes

associacions i grups de ball; a la unitat trobem *Es fradins de Vielha* i la *Còlha de Santa Maria de Mijaran*.

Però, igual que en la veïna unitat d'era Baisha Val d'Aran, si hi ha un element que reflexa la unió entre cultura, paisatge i sentiment identitari és l'himne de la Val d'Aran, una cançó que parla dels principals elements configuradors del paisatge, com les pastures, les altes muntanyes, l'abundància d'aigua i la ramaderia.

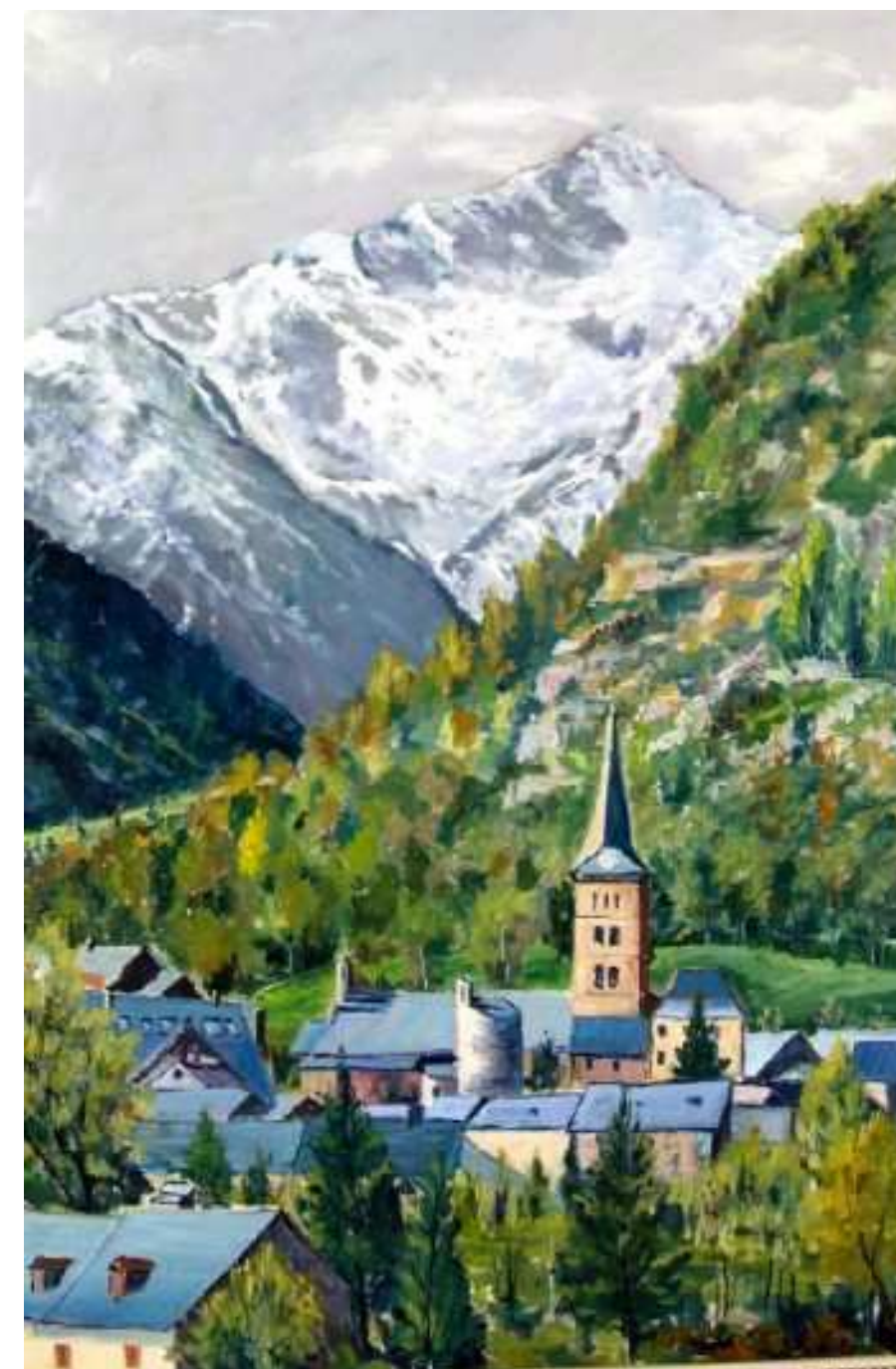

Figura 2.20: Una de les vistes d'era Nauta Val d'Aran preferides pels pintors paisatgistes és el poble d'Arties amb el cim del Montardo tancant la vall de Valarties.

Valors en el paisatge

La geomorfologia és un factor protagonista dels **valors naturals** d'era Nauta Val d'Aran. Les glaceres quaternàries van modelar les profundes valls en artesa, característiques d'aquesta unitat, com la vall principal de la Garona o les extraordinàries valls penjades laterals de Ruda, Valarties, Aiguamòg i Unhòla. Els grans cims envolten el curs zigzaguejant dels rius, amb pics emblemàtics com el Maubèrme, Marimanha o Montardo. Al Plan de Beret, on neix la Noguera Ribagorçana, el relleu es suavitzava per formar una de les zones planeres de pastures d'alta muntanya més extenses de Catalunya.

El clima atlàntic, amb abundància de pluges, determina bona part de la vegetació, amb fagedes i extenses pinedes d'intensa verdor que contrasten fortament amb la que trobem a la resta del Pirineu. Tanmateix, els diversos models econòmics d'apropiació dels recursos naturals han transformat, en bona mesura, els elements naturals del medi característics d'era Nauta Val d'Aran, com els extensos prats alpins, els mosaics de prats dels amplis fons de les valls penjades a la riba esquerra de la Garona o dels boscos intensament explotats. Potser aquest és el motiu pel qual era Nauta Val d'Aran és la unitat de paisatge del Pirineu axial català que menys espais de valors naturals reconeguts posseeix; tan sols els contraforts meridionals del Tuc de Maubèrme i la Ribera d'Òrla gaudeixen d'una figura legal de protecció, la del Parc Natural de l'Alt Pirineu. Justament aquest és el territori on es concentren els paisatges amb hàbitats més interessants des del punt de vista de la conservació d'algunes espècies emblemàtiques, ja que hi conflueixen els dominis de l'ós bru, del cérvol i de l'endèmica sargantana aranesa.

La resta d'espais protegits forma part del PEIN Naut Aran i Estanh de Vielha. La major part d'aquests espais s'integren dins la xarxa Natura 2000 sota la denominació d'Aigüestortes, Alt Pallars, Era Artiga de Lin-Eth Portilhon i Estanh de Vielha, com a Zones d'Especial Protecció per a les Aus, menys aquesta última. Aquests espais de la Xarxa fins i tot han augmentat la protecció de certs indrets que no estaven contemplats sota protecció en el PEIN, com és el cas de diversos trams de la Garona. La reserva nacional de caça d'Alt Pallars-Aran porta una gestió programada de la caça, tot i evidents problemes de furtivisme, sobretot envers el gall fer i els unguilats.

D'altra banda, són molt importants els boscos protectors d'allaus. En una unitat on aquest risc és ben present a causa de l'extensió de l'urbanisme de segona residència, aquestes masses forestals juguen un paper cabdal en valls com la dels rius Unhòla, Ruda i les menys poblades d'Aiguamòg i Valarties.

Els conjunts amb valors naturals actuals més remarcables es troben a les valls laterals. La simetria i el paral·lelisme de les tres valls penjades (Bargadèra, Valarties i Aiguamòg), juntament amb la imponent capçalera

de Ruda, i la seva flora alpina i tranquil·litat són un marc incomparable per gaudir dels paisatges més o menys naturals. Especialment poc coneguda però molt rica geològicament és l'alta vall del riu Nere, on a partir dels darrers prats i avellanoses el camí queda atrapat per immensos tarterams, tot donant pas a la veïna unitat dels Cims i estanys d'Aigüestortes i Sant Maurici, que aquí entra en contacte amb el massís de la Maladeta.

La zona de Liat està constituïda per un extens paisatge càrstic a l'entorn de l'Estanh de Liat, on trobem el gran embut càrstic de l'Horat der Unhòla. Aquí la geologia es capriciosa i canvia constantment de naturalesa per l'aflorament de l'orla metamòrfica. Antigament aquest sector havia tingut un gran interès per a l'activitat minera i certament és un lloc molt ric des del punt de vista mineralògic.

Figura 2.21: L'alternança de cims arrodonits i escarpats de la Tuca i de Sarrahèra, juntament amb els grans boscos de la vall del Nere, són un dels grans atractius naturals de la unitat

Els amants de la botànica troben en els prats alpins d'aquesta unitat alguna de les flors alpines més belles i difícils de trobar, com l'orquídia Nigritela a la zona de la vall de Mulheres; o d'alt valor terapèutic, com l'Àrnica montana, en diverses zones de l'entorn de Colomers; a més d'exòtiques flors carnívores com la Drosera, en prats alpins, o la Viola d'Aigua, en els cursos d'aigua més nets. Però també allotja comunitats vegetals microscòpiques que són autèntics endemismes i que s'han localitzat en determinats llacs glaciars de l'entorn del Parc Nacional d'Aigüestortes, i que són objecte d'estudis científics des de fa anys. A era Nauta Val d'Aran també podem observar marmotes (Marmota marmota), ramats de grans mascles de cérvol (Cervus elaphus) i altres unguilats, amb les seves grans banyes i en plena brama o l'amençada perdiu blanca (Lagopus muta).

Entre els **valors estètics** de la unitat destaca la combinació de prats alpins, extensos boscos d'intensa verdor, cims rocallosos i nevats i estretes valls, com la principal de la Garona, on es van succeint els pobles aranesos, amb els campanars com a fita visual.

Figura 2.22: L'església i els jardins de Vilac són una balconada sobre Vielha i el bosc de la Baricauba, així com un referent visual des de molts dels racons del Mièl Aran

Els patrons naturals es manifesten en els cims aguts dels materials metamòrfics a l'entorn del Maubèrme i en els pics triangulars i encrestats dels granits del Tuc de Bacivèr. La vall de la Garona, entre la confluència amb l'Aiguamòg i el Nere, presenta una forta dissimetria solana-obaga i les valls de Ruda, d'Aiguamòg i de Valarties estan recobertes de boscos de pi negre i avets solcats per multitud de corredors d'allaus de gran presència com a elements distintius del paisatge forestal.

Respecte als patrons agrícoles i forestals, en entorns concrets d'alguns fons de valls o replans de les valls d'era Nauta Val d'Aran destaca, per la seva singularitat, una formació agrícola anomenada *bocage*. Es tracta d'un paisatge compost per petites parcel·les irregulars, aprofitant les minses zones planeres que les valls ofereixen, que tant poden ser terres de cultiu com prats de dall i que es troben separats entre ells per tanques vives, petits murs, talussos i arbres que sovint voregen els camins. Destaquen algunes zones amb valors especialment rellevants o singulars com és el cas de les àrees al voltant d'Escunhau i d'Arties.

Les valls són un element definitori del paisatge d'era Nauta Val d'Aran, tant degut a la geomorfologia accidentada com al simbolisme i el sentiment identitari i de pertinença que desperten en l'imaginari col·lectiu de la població. Les valls que s'inclouen en aquest patró són valls tancades i la seva orografia ha condicionat el poblament a organitzar-

se en una successió lineal dels nuclis al llarg del riu, i a equilibrar la importància dels recursos agraris i els ramaders. Aquestes valls es classifiquen segons el seu caràcter natural o urbanitzat, fent referència al grau d'antropització o naturalitat que han sabut conservar. En aquest sentit, el caràcter natural correspon a aquelles valls on l'empremta humana es redueix a les pastures, prats de dall i algunes bordes i cases associades a l'activitat agrícola. És el cas de les valls d'Aiguamòg, Valarties, Unhòla i Ruda. D'altra banda, el caràcter urbanitzat es defineix per aquelles valls que han sofert processos intensius de canvi en el seu paisatge, bàsicament caracteritzats pels creixements urbanístics dels nuclis i l'aparició d'infraestructures lineals que fragmenten els espais agrícoles, com per exemple la vall de Garona.

Figura 2.23: Salardú i Unha arrupits sota els boscos de caducifolis del Solan i dels roquissars del Poi d'Unha

Entre les singularitats estètiques, a era Nauta Val d'Aran hi ha un gran nombre de pobles amb un elevat valor estètic. Es tracta d'assentaments urbans situats en zones amb pendent, a mig vessant de les valls més tancades, que han sabut conservar un caràcter vernacular i una imatge de conjunt singular caracteritzada per la seva estructura compacta, amb el campanar que destaca per sobre d'altres construccions, i prats de dall, conreus abancalats o feixes, segons les zones i recollint la tradició ramadera de l'àmbit d'estudi, que voregen el nucli urbà i el separen de les masses forestals. Dins d'aquesta categoria destaquen nuclis com Bagergue, Betlan, Casau i Vilac. Per altra banda, hi ha altres assentaments que tot i estar situats en el fons de vall han sabut conservar una estructura compacta. La seva imatge de conjunt singular es veu complementada per l'existència de zones de prats properes, sovint sota la forma de bocage, com succeeix a Escunhau i la presència d'un curs fluvial amb un bosc de ribera associat que

reforça la seva linealitat. Són més exemples Garòs i Gessa. Finalment, hi ha altres nuclis que es diferencien per estar assentats a dalt de petits turons o cims que condicionen la seva fesomia, on normalment en destaca el campanar situat al capdamunt del turó. Són fàcilment visibles i sovint formen part de l'imaginari col·lectiu de la població. A era Nauta Val d'Aran trobem Unha.

Però el que enriqueix aquesta unitat són la multitud de valors estètics intangibles. La boira, per exemple, acaba en aquestes valls altes el seu recorregut quan s'enfila per la Garona des de la plana gascona. Són tan consubstancials d'aquest paisatge les formes glacials de les seves valls com el mar de núvols que s'observa quan es traspasa el port de la Bonaigua, o quan s'hi penetra tot creuant el túnel de Vielha. A l'hivern aquest efecte encara s'engrandeix més, amb la lluentor dels cims nevats i la blancor de la boira que empresonen les fosques pinedes de pi negre.

La primavera tot ho capgira i l'explosió de color i aromes de la floració alpina s'escampa arreu de les valls i altiplans. L'intens color verd de prats, pastures i boscos, amb una gran varietat de tonalitats exemplifica el Pirineu alpi més atlàntic.

Entrat l'estiu, les olors fresques del Plan de Beret han canviat per les penetrants del bestiar que hi pastura i les congestes dels cims més alts han desaparegut, però encara és possible albirar les neus perpètuas del massís de la Maladeta en la llunyania. Aquesta és una visió que reforça el caràcter alpi de les zones més elevades de la unitat. Quan els primers freds arriben a les valls, els colors de la vegetació es transformen i, tot i no arribar a assolir la paleta cromàtica d'era Baisha Val d'Aran, les entrades de les valls d'Unhòla, Aiguamòg i Valarties

Entre els **valors històrics** hi destaca el nombrós i important llegat d'art romànic existent, que data dels segles XII al XIII. Es tracta, en la seva majoria, d'arquitectura, pintura i escultura religiosa molt influenciada per l'art gascò i on es poden trobar algunes semblances amb les esglésies veïnes de la vall de Boí. D'entre l'elevat nombre d'esglésies i temples romànics, cal fer especial menció a l'església d'*Era Mair de Diu de Cap d'Aran*, la singularitat de la qual rau en la seva planta basilical de tres naus paral·leles però desiguals. Conta la tradició que la cripta es va edificar al lloc on fou trobada la imatge de la Mare de Déu. Les pintures murals que s'hi descobriren el 1930 foren arrencades i venudes al mercat negre; avui, la conca de l'absis major, on es representa la Mare de Déu amb el Nen, entre els arcàngels Miquel i Gabriel i els tres Reis Mags, s'exposa al museu *The Cloisters* de Nova York.

Santa Maria d'Arties és un altre temple romànic notable de la zona, de planta basilical amb la nau central coberta per una volta de canó de mig punt. La característica principal que la distingeix de la resta

d'esglésies de la vall és la porta principal, que consta de sis arcs de mig punt adovellats i en gradació. També mereixen una especial menció les esglésies de Sant Fèlix de Vilac, Sant Andrèu de Salardú, Santa Maria de Mijaran, Sant Pèir d'Escunhau i Sant Estèu de Betren, entre d'altres. De l'església de Salardú cal remarcar la talla de Crist, també anomenada Majestat de Salardú, de fusta policromada i en bon estat de conservació.

Nombroses ermites romàniques es troben disperses per les diferents valls, sovint a mig camí entre els nuclis urbans i les pastures, marcant els límits entre els dos. És el cas de Montgarri, però també de Sant Martí de Corilha i dels Santets d'Escunhau, Betre, Gausac i Casau, entre altres.

Figura 2.24: La talla romànica del Sant Crist de Salardú, de fusta policromada, és una de les

No tot el llegat artístic de la zona és romànic, sinó que també es poden trobar restes de construccions molt anteriors, de l'edat del Bronze i de l'època romana. La concentració de jaciments al Plan de Beret és un reflex de l'important focus ramader que han estat aquestes pastures al llarg de la història del poblament del Pirineu. Existeixen vestigis de necròpolis de finals de l'edat del Bronze als municipis de Naut Aran i de Vielha e Mijaran. La intensitat de la colonització romana va deixar també algunes restes, d'entre les que destaquen alguns elements funeraris a Gausac, Arties, Aubèrt i Bagergue.

Els assentaments urbans tenen també elements característics d'importància històrica, com els carrers empedrats dels nuclis antics, o els tradicionals «cotos» aranesos, unes tipologies de casa que reunien l'habitatge amb les bordes al voltant d'un pati interior. Finalment, cal fer esment al petit patrimoni industrial: moles, com la de Betren, asserradores i centrals hidroelèctriques, com la d'Arties o la de Vielha, però també antigues mines, com les de Liat, que fan remarcar l'importància passada de l'extracció de minerals. També cal fer espe-

cial esment al pas fronterer de Montgarri, una ruta ramadera de primer ordre entre el Pallars, l'Aran i França, on el santuari del mateix nom acollia els pastors de tots els territoris, i al port de la Bonaigua que, fins la construcció del túnel de Vielha, era l'única ruta de sortida de la Vall en direcció a terres catalanes.

El valor històric i arquitectònic de molts pobles del fons de vall s'ha anat diluint amb el creixement urbanístic de models eclèctics i repetitius, integrats, amb més o menys encert, a l'arquitectura tradicional, com a Gausac i Betren.

El **valor productiu** del paisatge rau principalment en l'atracció social i econòmica de les activitats de lleure associades a l'esquí i al turisme estival de segona residència. Les plusvàlues de sòl i a l'activitat turística han provocat grans canvis en el paisatge. Un exemple clar és la transformació a l'entorn de l'estació d'esquí de Baqueira-Beret, on la neu passa a ser el valor més important del paisatge.

Figura 2.25: La solana on s'enlairen els pobles de Vilac i Mont permet veure plenament els canvis que experimenta l'entorn de Vielha

Valors com la tranquil·litat, el silenci i l'harmonia dels elements que configuren el paisatge del fons de vall s'han perdut en bona mesura a era Nauta Val d'Aran, però se n'han guanyat d'altres com els lligats a

l'aprofitament econòmic, social o els associats als paisatges artificialitzats. Tanmateix encara resten algunes valls alienes al bullici de la vall principal, com les d'Aiguamòg, Valarties i Unhòla, que atrauen a aquells que cerquen els valors naturals, estètics i històrics del paisatge.

Era Nauta Val d'Aran té un gran atractiu, tant per la població autòctona com forana. La neu i els esports d'hivern són, sens dubte, l'ús lúdic més important del paisatge en època hivernal. Però altres **valors socials** del paisatge, associats al turisme de natura i descoberta tenen també un pes important. Destaquen les rutes a peu o a motor que es poden fer per la vall d'Unhòla, pel Plan de Beret i Montgarri o per les valls laterals de la Garona. Són de destacar també alguns esdeveniments esportius de marcat caràcter festiu com la Marxa Beret que, mitjançant la pràctica de l'esquí de fons, posen en contacte multituds amb un dels paisatges nevats més espectaculars del Pirineu català, o la travessa Pirena, amb trineus tirats per gossos.

Figura 2.26: Tot i estar allunyada del centre neuràlgic de Vaquèira, Vielha també ha experimentat transformacions importants i s'hi ha desenvolupat un pol d'activitats terciàries i industrials que ha diversificat l'economia de la zona, i ha transformat l'entorn de Mijaran

Des de molt antic, els aplecs i les activitats comunitàries han estat una constant en molts punts de la unitat. Especialment important per la consciència col·lectiva del poble aranès i amb orígens que es remunten a la profunditat dels temps és l'aplec de Montgarri. Justament Jacint Verdaguer en fa una descripció acurada en la seva visita el 1882:

«[...] Entre les dotze i una de la tarda d'ahir començaren a veure's baixar dels ports la gent de l'altra banda del Pirineu, que són los que casi per complet fan l'aplec[...]. Se canten després les vespres

solemnement i es va a acompanyar la Verge per aquella vall hermosa, mostrant-se als pastors i pagesos, que s'hi encomanen; als boscos que l'ombregen, als prats que reflouren per oferir-li millor catifa, a les muntanyes verdes i al cel asserenat [...]» (Jacint Verdaguer, 1882)

Des del punt de vista cultural i folklòric, inclosos en els **valors simbòlics** del paisatge, hi destaquen algunes llegendes muntanyenques. Cal fer referència a la de Sant Vicenç, localitzada a Vilac i Mont, i la història del gegant Mandrònius del poble de Betlan, que defensà la vall fent front a la invasió romana. Els llocs associats a les bruixes també són nombrosos, amb el Plan de Beret com el lloc més emblemàtic. També són de notable importància diverses fires, com les de Vielha i Salardú, i festes populars, com *Eth Taro* d'Arties, que assoleixen uns nivells elevats de participació, tant de població local com de turistes.

Figura 2.27: El Plan de Beret ofereix la possibilitat de practicar l'esquí de fons, una modalitat que permet gaudir del paisatge de manera més tranquil·la

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

La vila de Vielha és el centre neuràlgic i de comunicacions d'aquesta unitat, que és travessada per la carretera N-230 en el seu recorregut del túnel de Vielha cap era Baisha Val d'Aran i per la C-28 cap al port de la Bonaigua. Aquestes dues rutes permeten al visitant fer-se una idea de les característiques generals de l'àmbit, però per gaudir d'àmplies panoràmiques és necessari remuntar per les carreteres locals i pistes que connecten els poblets que s'enfilen per vessants i valls laterals, podent gaudir dels seus extensos boscos i prats, tan canviants amb el pas de les estacions.

Els principals itineraris d'interès paisatgístic són:

De l'Alt Àneu al Naut Aran: Aquest itinerari transcórrer per les pastures del Plan de Beret, els paisatges de l'esquí i les urbanitzacions de Vaquèira i els valors naturals de la vall penjada d'Aiguamòg. La carretera que surt de Vaquèira cap a Plan de Beret, va oferint panoràmiques molt obertes sobre la vall de Ruda i sobre gran part de la Nauta Garona. De tant en tant hi apareixen petites terrasses a la vora del camí on és possible aturar-se per admirar el paisatge. Plan de Beret és una plana oberta al cel, un espai franc que s'estén a 1.850 metres d'altitud com una immensa olla continguda entre els cims de les muntanyes. Al llarg dels segles, Plan de Beret va ser el pas obligat per comunicar Aran amb la comarca del Pallars Sobirà. Tanmateix, la història d'aquest lloc es remunta a èpoques molt més remotes; de fet, han estat trobats aquí vestigis de l'Edat del Bronze, com el menhir de la Pèira Arroja que, emplaçat sobre un petit altiplà, sembla indicar el naixement de la Noguera Pallaresa. A prop d'aquí, l'anomenada Pèira deth Uelh deth Garona és una altra peça important des del punt de vista arqueològic; pel que sembla, marca l'existència d'antics centres funeraris que poden haver estat utilitzats també durant l'Edat del Bronze. En l'actualitat, durant la primavera i l'estiu el Plan de Beret és un punt de partida per a les innombrables excursions que es poden fer a través dels vessants i les valls properes. Allà, per exemple, s'inicien els senders que duen cap a la vall de Parros i cap al Tuc de Pèdescaus. El lloc és una immensa planura de color verd intens on pasturen cavalls i alguns caps de bestiar, propietat dels pocs ramaders locals que encara mantenen vigent aquesta activitat tradicional. Muntanya amunt comencen els boscos de pi negre. Durant els mesos hivernals la neu cobreix la pràctica totalitat del territori i el pla es transforma completament en zona esquiable i s'hi organitzen actes esportius i socials, com la Marxa Beret o Pirena, que fan d'aquest paisatge un dels més valorats de la unitat.

Figura 2.28: La carretera que puja al Plan de Beret és una balconada que permet copsar, quasi en la seva totalitat, el paisatge d'era Nauta Val d'Aran i detectar-ne tot el seu ventall de valors des del fons de vall fins a les altes muntanyes dels Cims i Estanys d'Aigüestortes i Sant Maurici i la Maladeta

Figura 2.29: Des de Bagergue es poden efectuar diversos recorreguts cap a punts emblemàtics de la zona: el Coret de Varradòs, els rasos de Liat i, només a peu, el Plan de Beret per un recorregut alternatiu al de la carretera de Vaquèira

El Plan de Beret també és un punt de canvi de diversos vessants fluvials, on es troba la capçalera de la Noguera Pallaresa, que davalla per Montgarri entre densos boscos de pi negre. Es pot seguir la pista forestal o el sender que segueix el curs de la Noguera Pallaresa, primer creuant vessants suaus, entre els quals cal salvar obligadament unes quantes desenes de rierols i pendents plens a vessar de pins negres. La cabana de Parros, un refugi de pastors, es troba en aquest camí recordant el passat ramader de la zona. No és estrany trobar al lloc dotzenes d'ovelles i vaques que hi busquen els millors racons per menjar, mentre els seus amos hi deixen passar el dia lentament. En descens suau s'arriba al pont de Cabau, que permet creuar el riu d'Horcalh, per trobar poc després Can Cabau, la casa de Tom Cabau, que va ser el darrer habitant de Montgarri. No gaire més endavant es comença a albirar el santuari, i una mica després les primeres cases, que són, en realitat, les últimes que resten dempeus. Montgarri és un dels llocs sagrats de la Val d'Aran i un altre dels seus racons més emblemàtics. Molt allunyat de la vall de la Garona, i extremadament aïllat, l'antic poble està abandonat des de fa anys. Al costat, tanmateix, els aranesos s'han esforçat a conservar el santuari, del segle XVI, que és encara un centre important de pelegrinatge a la comarca. Envoltat de densos boscos de pi negre i d'alts cims, allà és possible gaudir d'un paisatge especialment solitari i tranquil. Aquest mateix camí es pot fer durant l'hivern, amb raquetes de neu o en trineus tirats per gossos. Així mateix, per als més avesats, hi ha prop de 40 quilòmetres de circuits d'esquí de fons senyalitzats. Les tres opcions són molt interessants per conèixer d'una altra manera les profunditats de la comarca.

GR-211, la circular de la Val d'Aran: És un dels itineraris a peu o en BTT més singulars i complets per conèixer les dues unitats que formen la Val d'Aran. Es tracta d'un itinerari de llarg recorregut que, amb

els seus 93 km, permet fer el tomb de la comarca. Amb inici i final a Vielha, segueix l'antic *camín reiau* fins a Pontaut, en la veïna unitat d'era Baisha Val d'Aran, on enfila la vall de Toran per després, des del refugi dera Honeria, seguir la vall de Güerri, els estanys de Liat, l'estany de Montoliu, el tuc der Ôme, les mines d'Horcalh i, passat el port d'Orla, arribar a Montgarri, ja en la unitat d'era Nauta Val d'Aran. La ruta es completa amb la tornada a Vielha pel Plan de Beret i els nuclis de Bagergue, Unha, Gessa, Arties, Garòs Casarilh i Betren.

Pedals de foc: Recentment, aquesta ruta ha obert la possibilitat de recórrer la perifèria del Parc Nacional d'Aigüestortes en bicicleta de muntanya. És un itinerari d'uns 220 km, repartit en etapes, a l'abast de gairebé tothom, d'uns 40 km diaris de mitjana. Les darreres etapes entren a la unitat d'era Nauta Val d'Aran per Montgarri, seguint el curs de la Noguera Pallaresa, i arriben a Vielha, final de ruta.

De Vilac a Tuc d'Armèros: Molt a prop de Vielha hi ha un poble medieval que, a pesar de l'afluència turística, manté una gran part del seu carisma tradicional: Vilac. L'església de Sant Fèlix brinda la possibilitat de conèixer les particularitats del romànic de la vall, tot i que el campanar, construït entre els segles XIV i XV, constitueix un exemple excel·lent del disseny arquitectònic gòtic recentment restaurat. L'envolten una sèrie de jardins que són coneguts, a la comarca, com *els balcons de Vilac*. Des d'allí, les vistes sobre la plana de Vielha són incomparables. Arribant a Vilac, per la LV-5052, i pràcticament sobre el camí que puja al poble, hi ha dos magnífics oratoris, el de Santa Lúcia i el del Sagrat Cor, en els quals val la pena aturar-se. Són dues ermites de pedra molt petites, que solien ser utilitzades pels pastors que es dirigien als prats de l'alta muntanya. Des del poble, seguint a peu la ruta indicada, comença un sender amb forts pendents inicials que permet assolir uns dels millors miradors de la vall, com són el Tuc d'Arenho (nº 26) primer i el Tuc d'Armèros després, tot passant pel Coret de Varradòs (nº 29), en mig d'extenses pastures d'alta muntanya, ja a la vall lateral que forma el riu Varradòs.

Altres itineraris d'interès paisatgístic:

Des de Vilac poden iniciar-se unes quantes excursions a peu. Sol ser, de fet, un dels punts de partida per a les caminades que uneixen, a través d'antics senders, com el *Camín Reiau*, gairebé tots els pobles del *terçon* de Marcatosa (Betlan, Vila, Aubert, Arròs, etc.). Una mica més amunt es troben els pobles de Mont i Montcorbau, que són també excel·lents miradors sobre la vall. A Mont es troba la capella de Nostra Senhora deth Ros, i sortint del centre hi ha l'església local. Hi ha una segona ermita, dedicada a sant Antoni, però per arribar-hi cal fer a peu el recorregut de la sendera antiga que va a Montcorbau. Es pot fer també un agradable passeig per la part alta de les muntanyes unint a peu tots dos pobles, entre avellaners i prades en flor. La vila de Montcorbau és un poble molt petit, envoltat de prats extensos i de boscos d'avellaners i freixes. En una de les cantonades hi ha l'església

de Sant Estèue, un santuari d'origen romànic molt modificat per reformes posteriors.

Des del poble d'Es Bòrdes, a la veïna unitat d'era Baisha Val d'Aran, un itinerari recorre el bosc de Baricauba, amb racons on aturar-se i admirar les vistes sobre el cor de la Val d'Aran. Al mateix poble de Gausac, un llogaret de cent habitants que es troba pràcticament unit a Vielha, és interessant aturar-se a l'església de Sant Martin, d'origen gòtic.

El poble d'Arties, ubicat a tocar de la carretera C-28, es troba a la ribera del riu Valarties, nom que significa etimològicament «vall entre dues aigües». Arties, de fet, es troba emplaçat entre el mateix Valarties i la Garona. És un dels pocs llocs des d'on s'obtenen nítides vistes sobre el Montardo (2.830 m), una de les muntanyes més emblemàtiques de l'Aran, no sols per la majestuositat de les seves parets verticals i del paisatge que l'envolta, sinó també pel paper que juga tan en l'imaginari col·lectiu local com en el de les generacions d'excursionistes i esquiadors que l'han pujat. Allà es troben els estanys d'Era Restanca i de Mar, un dels principals destins per als excursionistes d'alta muntanya a Aran. Al poble, a més de la de Santa Maria, hi ha una segona església parroquial, la de Sant Joan d'Arties, que en l'actualitat funciona com a museu. També a Arties es troba l'ermita de Sant Estèue que, junt amb l'església de Vilamòs (segle XI), es consideren les més antigues de la comarca.

També a la vora de la C-28, el poble de Gessa és el punt de partida dels senders que puguen per la vall de Corilha i porten fins al pic d'Arenho i la collada de Varradòs. El poble veí, Salardú, és el nucli urbà més

important del *terçon* de Pujòl. Es troba ubicat sobre un cim rocós, a la vora de la Garona. La vila, que en altres temps va estar fortificada, era coneguda com *la porta del Pallars*, ja que marca la sortida de la comarca cap al port de la Bonaigua. La proximitat de l'estació hivernal de Vaquèira i del Plan de Beret ha transformat el poble els últims anys. Salardú està separat d'Unha pel riu Unhòla, un afluent de la Garona les aigües del qual davallen des dels estanys de Liat. Unha ha adquirit renom per les troballes que s'han fet a l'església de Santa Eulària. Una mica més amunt apareix Bagergue, el que es troba a més altitud de la Val d'Aran (1.419 m). Des del poble es pot iniciar una excursió cap als estanys de Liat de gran interès paisatgístic, en els quals es mesclen els valors naturals i estètics però també les intervencions humanes de les mines abandonades.

Tredòs és el nucli més proper a les pistes d'esquí de Baqueira-Beret, per la qual cosa ha anat transformant de mica en mica el seu perfil urbà. El poble té tres esglésies romàniques, però la més important és la de Santa Maria de Cap d'Aran, que es troba a la part alta del poble, en una zona coneguda precisament com a Cap d'Aran. Originàriament va albergar, durant l'Edat Mitjana, un hospital on s'acollia i s'alimentava els viatgers que intentaven creuar el port de la Bonaigua. Tredòs es troba a l'aiguabarreig entre el riu Aiguamòg i la Garona. Aquest riu dona forma a la vall homònima i té la capçalera als estanys de la regió del circ de Colomers, dins del Parc Nacional d'Aigüestortes i Sant Maurici. Una de les excursions recomanables és la que es pot fer seguint el curs de l'Aiguamòg, per un camí que s'obre pas entre prades i boscos fins arribar a les termes locals. Banhs de Tredòs (a 1.740 m) s'ha mantingut fora de gairebé tots els circuits turístics tradicionals. Es tracta

d'un balneari d'aigües termals, amb unes instal·lacions modernitzades fa anys. Pocs quilòmetres més endavant finalitza la pista asfaltada i comença una senda que porta al circ de Colomers.

Des de la C-28 en direcció al port de la Bonaigua un trencant ens porta a la vall de Ruda. El curs del riu que dona nom a la vall puja fins al circ de Saborèdo, on els estanys Naut, Gelat, Baish, Miei i Major junten les seves aigües per generar el cabal que es considera oficialment el naixement de la Garona.

Una de les rutes a peu més interessants que es poden fer a la zona és l'anomenada ruta de l'Aigua que, sortint de l'antic hospital de Vielha, a l'entrada de la boca sud del túnel, finalitza a la capital de la Val d'Aran. Durant la travessa es travessen alguns dels paisatges aranesos més desconeguts, contemplant boscos d'avets, roures i faigs, a més de gaudir d'unes vistes excepcionals des del Pòrt de Vielha i descobrir el perquè del nom de la ruta. L'aigua que brolla de les muntanyes és una constant durant una gran part de l'itinerari. A més, es pot gaudir de magnífiques vistes de muntanyes impressionants com la Forcanada, el Tuc de Molières i els pics Aneto i Maladeta, entre d'altres.

Altres rutes d'interès paisatgístic són les pistes de l'estació de Baqueira-Beret, una de les més grans i freqüentades del Pirineu. Té un domini esquiable de 120 km distribuïts en 3 sectors (Beret, Vaquèira i Bonaigua) i ofereix vistes panoràmiques des de molt indrets. Un dels més emblemàtics és, com el seu nom indica, la pista Mirador, que comença al cap de Vaquèira (nº 123).

Punts d'observació i gaudi del paisatge:

Pel que fa als miradors, la majoria de pobles situats a mig vessant són excel·lents balconades naturals per observar i gaudir del paisatge. Vilac (nº 16), per exemple, ofereix una panoràmica de Vielha, la seva plana urbanitzada i les muntanyes del port de Vielha, tot des dels jardins que envolten l'església, coneguts com els *balcons de Vilac*. Actualment el campanar ha estat rehabilitat i és visitable, convertint-se en una torre d'observació del paisatge encara més espectacular.

El guardader de Betlan, (nº 12) ofereix vistes de la veïna unitat d'era Baisha Val d'Aran, amb la vall de Artiga de Lin que s'obre pas cap al Còth deth Horo i l'extens i fosc bosc de Baricauba. Arties (nº 27), situat als peus del Montardo, té unes vistes privilegiades de l'emblemàtica muntanya des dels jardins de l'església de Santa Maria. Unha (nº 112), un nucli encimbellat situat a sobre de Salardú també ofereix vistes del Montardo i dels altres cims que formen el pre-parc d'Aigüestortes, però també del massís de la Maladeta i la part alta de la vall de la Garona. Des dels carrers de Bagergue, encara a més altitud, també s'obtenen grans panoràmiques similars a les anteriors.

L'itinerari a peu de Vilac al Tuc d'Armèros permet assolir uns dels millors

Figura 2.30: El bosc de la Baricauba, a cavall de les unitats d'era Nauta Val d'Aran i era Baisha Val d'Aran és recorregut per una estreta i sinuosa carretera asfaltada que enllaça Gausac amb es Bòrdes en un traçat que passa per una de les masses forestals de més interès d'ambdues unitats de paisatge

miradors de la vall, com són el Tuc d'Arenho (nº 26), amb espectaculars vistes sobre la vall del riu Garona, el port de Vielha, el parc nacional d'Aigüestortes i la Maladeta. Si es continua s'arriba al mirador de Coret de Varradòs (nº 29), situat enmig d'extenses pastures d'alta muntanya, ja a la vall lateral que forma el riu Varradòs, amb una extensa panoràmica dels cims fronterers amb França i la vall del riu Unhòla, molt a prop de l'espectacular salt d'aigua del Saut deth Pish (nº 21). No cal dir que la majoria de cims de la zona són excel·lents miradors, però la dificultat d'accés ha fet que només en citem els més emblemàtics, com el Maubèrme (nº 32).

Per acabar, les corbes de la carretera d'accés a l'estació d'esquí de Baqueira-Beret permeten tenir excel·lents vistes de la unitat de paisatge d'era Nauta Val d'Aran, amb la serralada de la Maladeta i l'Aneto i la vall lateral penjada de Ruda i la vall de la Bonaigua. L'alta muntanya de cims escarpats, nevats a l'hivern, i extensos boscos de coníferes es combinen amb una vall que ha patit una intensa dinàmica d'urbanització dels pobles i on han aparegut algunes de les anomenades «pletetes» al voltant de l'estació d'esquí. El mirador de Vaquèira (nº 36) i el de Ruda (nº 38), ja a la carretera del port de la Bonaigua, són els més destacats de la zona.

Figura 2.31: Arties és un punt d'atracció per a molts visitants degut a la seva especial situació a la confluència de la Garona i el Valarties, provinent dels Lacs Majors i dels vessants del

Dinàmica actual del paisatge

Fins a la dècada dels anys seixanta era Nauta Val d'Aran era un territori eminentment agrícola i ramader. El tradicional aïllament de la vall semblava continuar tot i l'existència del túnel de Vielha i les millores de la carretera del port de la Bonaigua. L'èxode rural ja s'havia fet notar en l'abandonament d'algunes explotacions i en la progressiva reducció dels ramats transhumants, però no era suficient com per plasmar-se clarament en el paisatge.

El canvi important que ha marcat el present i el futur del paisatge d'aquesta unitat començà el 1964 amb la creació de l'estació d'esquí

de Baquèira-Beret, però especialment a partir de la deselitització dels esports d'hivern a partir dels anys vuitanta. Les contínues ampliacions del complex hivernal han estat un motor econòmic per a endegar el procés d'urbanització a la capital però també als principals nuclis de la capçalera, com Arties i Salardú.

El pes social i econòmic que tenen els municipis de Naut Aran i de Vielha e Mijaran genera polaritats i sinèrgies que afecten el conjunt paisatgístic d'era Nauta Val d'Aran a i de bona part de la Val d'Aran. Cal destacar també l'elevada mobilitat que presenta aquesta unitat, tant l'obligada com la de lleure, i que incideix en entorns paisatgístics de gran tranquil·litat.

La presència de nombrosos nuclis de població, algun d'ells de marcat caràcter urbà, com Vielha, que s'han especialitzat en el sector serveis, ha fet d'era Nauta Val d'Aran una unitat projectada especialment al turisme nacional i internacional. Aquest fet es tradueix en un paisatge molt dinàmic en els àmbits més urbanitzats, el fons de vall i l'estació d'esquí, molt contrastat amb la resta del territori, que es mou a una velocitat molt menor.

Figura 2.32: El dinamisme turístic i residencial s'ha traduït, durant els darrers anys, en un creixement urbanístic desmesurat que ha convertit Vielha en una petita conurbació contínua amb els nuclis més propers de Betren i Gausac

Era Nauta Val d'Aran és una unitat dedicada principalment al sector serveis, amb un volum important de turistes estacionals, amb pics marcats durant la temporada d'esquí i a l'estiu, que resideixen en establiments hotelers, però cada cop més en un creixent parc d'habitatges de segona residència, deserts demogràfics desocupats durant bona part de l'any.

L'estructura de la trama urbana i de les tipologies arquitectòniques dels petits nuclis de la unitat han estat profundament modificades. Tot

i conservar alguns trets arquitectònics característics de les cases tradicionals araneses, com la inclinació i tipus de cobertes i els revestiments en pedra, similar a l'autòctona, les volumetries, determinats polígons industrials i de serveis i l'expansió en taca d'oli de l'espai urbà del fons de vall, estan trencant la lògica d'integració en el medi dels nuclis dispersos que gestionaven la part de la vall o el vessant que els corresponia comunalment. Els impactes en el paisatge d'aquest model de desenvolupament són evidents per la pèrdua dels valors estètics i identitaris que suposa la conurbació de determinats nuclis, o la pèrdua del mosaic agrícola tradicional del fons de vall enfront de noves estructures, materials i colors que fan irrupció en conques visuals de gran valor, com és el cas de Vielha, on ha pràcticament desaparegut l'antiga plana agrícola.

Tanmateix, encara perdura un component rural important gràcies a la gran extensió territorial de les pastures i l'important nombre de caps de bestiar equí. També cal ressaltar la supervivència de la ramaderia ovina. D'altra banda, hi ha un clar aprofitament dels recursos forestals i de les pastures permanents, en canvi, les terres llaurades al voltant dels pobles han anat desapareixent. Aquests darrers anys els principals conreus han estat l'ordi i els farratges. El gran nombre d'hectàrees dedicades a les pastures ha permès la subhasta de bestiar a territoris forans, però també l'arrendament dels terrenys.

Figura 2.33: L'abandonament de l'activitat agroromadera ha portat a la pèrdua del patró urbà característic de la majoria de pobles al llarg de la vall de la Garona

Les dinàmiques naturals d'era Nauta Val d'Aran tenen ritmes completament diferents a les antròpiques del fons de vall. La naturalització dels paisatges rurals abandonats és lenta però progressiva i dona pas a l'increment dels boscos de coníferes a les

obagues i dels matollars i avellanoses a les solanes. L'increment de la biomassa ha donat lloc a incendis forestals que s'havien desterrat d'aquest territori des de molt antic a causa de la transformació del medi en pastures. D'altra banda, els hiverns acostumen a ser abundosos de precipitació sòlida, desencadenants d'allaus.

Figura 2.34: Nuclis com Betren mostren l'heterogeneïtat de les noves construccions a l'entorn de molts pobles de la vall (cases adossades, cases unifamiliars, blocs d'apartaments, grans hotels), sovint deixant en segon pla elements com els campanars que han estat tradicionalment el referent visual dels nuclis de població

Un paisatge modelat per aquests processos és la solana del tram alt de la Garona, que recull les allaus que es desprenen dels voladissos ventats de la serra de Cuenques, així com també el riu Unhòla, que és col·lector de les allaus desprenes de les serres de Cabanon i Comalada. El mapa de zones de risc d'allaus de Catalunya, en el sector corresponent a la Val d'Aran sud, mostra específicament aquestes zones esmentades, que afecten especialment els entorns dels pobles de Gessa, Casarilh, Garòs, Arties, Unha, Bagergue i Tredòs, així com sectors de la urbanització de Vaquèira. També hi són incidents en els primers quilòmetres de la carretera C-28 d'ascens al port de la Bonaigua i al primer quilòmetre després de la sortida de la boca nord del túnel de Vielha.

Tot plegat ha conferit un paisatge especialment visible en les cicatrius que causen els corredors d'allaus dels boscos de la vall de Ruda, Aiguamòg i Valarties. Per controlar aquest risc s'han construït tanques d'estabilització del mantell nival i estructures anti-allaus, i s'han dut a terme reforestacions en un bon nombre de capçaleres de torrents i vessants, amb cert impacte visual.

El tram alt del riu Garona també conté zones inundables d'especial significació. En aquests sectors no són tan importants les superfícies ocupades per l'aigua com l'energia amb la que aquesta inunda el llit

major quan es produeix l'avinguda. Resta en la memòria històrica l'el gran aiguat d'Arties de l'any 1963. També cal ressenyar el perill que representa el riu Nere a Vielha, amb una conca de recepció important i un pendent final en el tram urbà que l'ha significat històricament com a un dels riscos més importants per al nucli històric. Tanmateix, la recent expansió urbana resseguint l'eix del riu Garona fins a Mijaran, està ocupant les zones de més risc d'inundació per a períodes de recurrència de 50 anys. L'endegament del riu pot evitar inundacions menors, però cal anar molt en compte amb les grans avingudes ja que arrosseguen molta càrrega de fons, fet que sovint compromet aquest tipus d'obres en àrees de muntanya. Un altre sector en què caldria evitar qualsevol acte d'edificació és el tram fluvial entre Arties i Garòs.

El turisme ha esdevingut modernament el principal sector econòmic de la unitat, especialment des de la instal·lació de l'estació d'esports d'hivern de Baqueira-Beret, que ha desenvolupat paral·lelament una variada oferta d'equipaments i serveis, destinats principalment a l'allotjament. Aquest fet ha transformat el paisatge rural a l'entorn dels nuclis històrics tradicionals en un seguit d'urbanitzacions d'escassa integració paisatgística. El nombre d'hotels, pensions i segones residències és en conjunt molt important, si bé la majoria es concentren en les «pletes» de Vaquèira, Salardú, Arties i Vielha. Aquest pol d'atracció turística, que és el motor econòmic de l'Aran, fa que en determinades èpoques la freqüentació de la vall superi amb escreix la capacitat física d'acollida, generant dinàmiques que repercuteixen en el paisatge, incrementant la capacitat de les vies de comunicació, generant contaminació sonora i lumínica i massificant determinades zones.

La relació d'impactes més importants d'aquesta unitat cal iniciar-la amb el complex hivernal de Baqueira-Beret, que no només ha suposat la transformació paisatgística de la capçalera de la Garona sinó que, per extensió, ha afectat tota la vall amb un canvi en l'estructura socioeconòmica de la comarca. Els impactes de l'esquí es visualitzen directament en el paisatge a través dels remuntadors mecànics o l'aplanament de pistes, però, en especial, dels complexos urbanístics que no tenen cura en la integració en el medi. Igualment, destaca l'impacte visual de les instal·lacions no desmantellades de l'antiga estació d'esquí de la Tuca, prop de Vielha.

La indústria hidroelèctrica ha tingut i té encara una forta presència en la unitat. Al nord de Vielha, a la dreta de la Garona, s'hi troba la central elèctrica de Mijaran, que utilitza les aigües dels rius de Valarties i Garona, i a Arties, la central que aprofita els recursos de les zones lacustres de Estanyos Majors i Restanca. Al municipi de Vielha e Mijaran, hi ha també el polígon Vielha Industrial, situat a la dreta de la Garona seguint la carretera N-230 en direcció a era Baisha Val d'Aran i a França. Es tracta d'una zona industrial amb un clar efecte façana al llarg de la carretera, amb volums, tipologies i cromatismes poc integrats en el paisatge.

Finalment, un darrer focus d'impactes és el del sector de la boca nord del túnel de Vielha, amb la planta incineradora i els magatzems de maquinària. Actualment, el nou túnel i la futura millora de la N-230 amb la variant de Vielha podrien suposar un impacte en el paisatge, sobretot pel bosc de Baricauba, si no es prenen les mesures correctores corresponents.

Figura 2.35: Algunes instal·lacions de l'antiga estació d'esquí de la Tuca-Malh Blanc, a Betren, encara són ben visibles en uns terrenys ara mig abandonats però que poden tornar a revaloritzar-se si els plans de reobertura fructifiquen

Possible evolució del paisatge d'era Nauta Val d'Aran

La futura evolució del paisatge d'aquesta unitat està estretament lligada al sector primari i les transformacions en el planejament en relació al dinamisme econòmic del turisme.

Quant al primer, els salaris competitiu del sector turístic provoquen un abandonament de la ramaderia i una manca de relleu generacional en el sector primari, tot i que les dues activitats poden compartir les pastures, utilitzades en èpoques diferents pels esquiadors i els ramats. El reflex de la disminució de la càrrega ramadera en el paisatge és el creixement dels matollars i les bosquines, com a la solana de la serra de Cuenques, l'emboscament de les valls laterals de la Garona i la pèrdua del mosaic de prats de dall dels voltants dels pobles.

Quant al segon, els desenvolupaments urbanístics o les seves limitacions estan molt relacionats amb l'evolució del turisme d'esquí, la possibilitat de desestacionalització de la demanda i l'evolució del

mercat immobiliari. Després de l'intens procés d'urbanització del fons de vall, el PTAPA limita el creixement a Vielha, tot conservant la possibilitat de la reforma urbana, i recomana la contenció dels nuclis més petits, com Vilac, Casau, Escunhau, Casarilh, Gessa, Garòs, Unha o Bagergue. El pla director urbanístic de la Val d'Aran estableix el sòl urbanitzable seguint aquesta mateixa filosofia de compleció i reforma urbana.

D'altra banda, els projectes d'ampliació de l'estació d'esquí de Baqueira-Beret cap a la vall d'Àrreu i la reobertura de l'estació de La Tuca poden ser elements importants en la transformació del paisatge per damunt dels 1.600 m, condicionant el futur aspecte de molts vessants obacs de la unitat.

Finalment, cal remarcar que hi ha un subtil creixement del turisme rural, sobretot en els pobles més petits, com Escunhau o Gessa, on apareixen residències-casa de pagès o es lloguen cases per períodes curts. A més, recentment s'ha recuperat la producció local i artesana de formatges, patés i licors.

Figura 2.36: La urbanització de Ruda, a Vaqueïra, és ara per ara el sector més dinàmic del punt de vista del creixement urbanístic, i de ben segur també el lloc amb més impacte visual de la unitat

Avaluació del paisatge

Debilitats:

- El model de desenvolupament associat al binomi esquí alpi i urbanització difusa a peu de pista, una tipologia que rep crítiques com a model de desenvolupament econòmic adequat a l'entorn de les àrees de muntanya per la seva difícil integració en el paisatge.
- La manca d'integració paisatgística del gran complex turístic d'esquí de Baqueira-Beret. L'impacte visual d'aquests dominis i de les urbanitzacions properes és molt gran donada la posició central en el fons de la vall principal i la presència dels equipaments mecànics que surten de cotes baixes. La gran densitat de telecadires, els macroaparcaments, els edificis alts d'apartaments, l'estesa d'urbanitzacions i la transformació de la hidrologia per a la captació d'aigua generen impactes en el paisatge del tot irreversibles.
- La massificació turística en certs períodes de l'any, que genera problemes de mobilitat per la saturació dels accessos a l'estació d'esquí. De retruc, es perd la tranquil·litat en el paisatge del fons de la vall.
- L'abandonament del sector primari, el principal constructor i gestor del paisatge de la unitat.
- La banalització d'alguns sectors del paisatge urbà de Vielha, tant per les urbanitzacions que ocupen l'antiga plana agrícola solana com per la zona industrial del nord de la vila.
- La pèrdua de la imatge de conjunt i dels trets característics del paisatge urbà de molts dels nuclis, sobretot en la conurbació de Vielha.
- L'ocupació desmesurada del fons de vall i d'alguns dels vessants exposats al risc. S'han fet desenvolupaments urbanístics recents sense fer cas de la cartografia a gran escala de les zones inundables i de risc d'allaus.
- La banalització de les entrades urbanes degut a la presència de grans panells publicitaris.

Amenaces:

- Continuïtat amb el mateix model de desenvolupament econòmic, basat en el turisme de l'esquí i la construcció de segones residències.

Figura 2.37: La concentració de paisatges alterats, conjuntament amb la pèrdua de la tranquil·litat a l'entorn de les estacions d'esquí durant l'hivern, és una de les màximes debilitats d'aquest model de desenvolupament

- La pèrdua del patró paisatgístic format per l'alternança de petits nuclis d'habitatges, prats, camps i boscos, sobretot al fons de vall.
- La conurbació dels pobles i l'homogeneïtzació urbana del fons de vall.
- L'alteració de la imatge harmònica de les valls araneses, degut a la massificació dels nuclis del fons de la vall.
- La pèrdua de l'harmonia arquitectònica, amb impactes visuals derivats d'edificacions inapropiades, pèrdua dels perfils tradicionals de molts pobles, com ja ha passat a Gausac, o la transformació d'edificacions tradicionals en habitatges residencials amb poc cura en la integració amb el paisatge urbà i rural.
- La urbanització creix en detriment del sòl agrícola dedicat a la ramaderia, fet que implica una pèrdua irreversible d'una activitat econòmica que és una important generadora i conservadora d'un paisatge molt valorat pels turistes.
- Les males pràctiques de rehabilitació de bordes i cases dels nuclis antics, amb tipologies, volumetria i materials que s'integren poc en el paisatge.

Figura 2.38: Ço de Brastet, a Unha, una de les cases més antigues de la Val d'Aran, que passa un xic desapercebuda per la major part dels visitants

Beret fins a la rodalia de Montgarri. Històricament han estat les pastures més productives i de major qualitat d'aquest sector del Pirineu i haurien de continuar mantenint aquest gran potencial tot afavorint la cabana ramadera extensiva. Però també són espais clarament multifuncionals: esquí de fons, excursionisme naturalista, etc.

- Nuclis històrics urbans de gran valor arquitectònic on, malgrat les transformacions urbanístiques, es manté el tipus característic de la casa aranesa i les esglésies de gran presència en el perfil urbà.

Oportunitats:

- Diversificar i desestacionalitzar l'oferta turística pot compensar l'excessiva dependència respecte el turisme de l'esquí. Altres formes de turisme més respectuoses amb el medi poden ser més compatibles amb la conservació i la gestió del paisatge, com el turisme rural o de natura.
- Mantenir o recuperar els oficis tradicionals lligats al sector primari pot potenciar la identitat aranesa i el seu paisatge, a part de ser un nou jaciment de recursos turístics. L'elaboració de productes alimentaris de qualitat i producció local o la recuperació de la raça d'ovelles araneses son iniciatives que poden impulsar aquest sector.
- Mantenir els perfils tradicionals i la imatge de conjunt dels pobles de la unitat (malgrat que han estat molt alterats), on el campanar és l'element més destacat perquè han crescut mantenint la preeminència de l'església, és una oportunitat per no banalitzar

els paisatges alpins. Mantenir també l'harmonia arquitectònica, volumetries, materials i acabats que s'integrin en l'entorn.

- L'existència d'abundants Espais d'Interès Natural prop de la unitat i la proximitat al Parc Nacional d'Aigüestortes i Sant Maurici són i poden ser un reclam turístic important de cara a la desestacionalització i al desenvolupament d'un turisme de natura.
- El turisme d'alt nivell adquisitiu permet el manteniment econòmic de la zona. El Pla d'excel·lència turística ha de saber aprofitar aquest impuls per reordenar la gestió de la mobilitat al fons de la vall tot impulsant el transport públic, així com altres aspectes d'aquest tipus de turisme que tenen gran incidència en el paisatge.
- Mantenir zones elevades properes a estacions d'esquí sense urbanitzar, com ara el Pla de Beret, és un actiu que a d'altres llocs del Pirineu ja s'ha perdut.
- La valorització del petit patrimoni industrial, com les moles o les centrals hidroelèctriques o les mines dels Rasos de Liat, pot ajudar a consolidar el turisme cultural, fins ara basat en el romànic.
- La valorització d'uns paisatges d'alt valor estètic i cultural, amb valors geocollògics associats a l'imaginari social sobre l'alta muntanya i els boscos humits.
- La riquesa de festes tradicionals, el llegat romànic i la cultura pròpia, que permeten una rica aproximació històrica i cultural vers un paisatge atlàntic amb arrels occitanes.

Fortaleses:

- Uns fons escènics que emmarquen paisatges naturals de gran valor. Les visibilitats des dels punts elevats de la unitat es manifesten en grans conques panoràmiques vers tots els punts de l'alt Pirineu.
- L'existència de valls que no han estat objecte procés d'urbanització en taca d'oli, com les d'Unhòla, Aiguamòg, Valarties i Ruda (només aigües amunt de la cabana homònima), són les portes d'entrada a la zones lacustres de Liat, Colomers, Lacs Majors i Saboredó. La pràctica de l'excursionisme és la millor aproximació al coneixement d'aquests paisatges, però també hi ha petites oportunitats a desenvolupar en els Banhs de Tredòs i les mines abandonades de Liat.
- Àmplies pastures en entorns de gran tranquil·litat i plens de valor estètic. Els entorns del Coret de Varradòs, els altiplans com el de Moràs entre les valls penjades i el superb Plan de

Figura 2.39: Nuclis com Gessa, tot i els creixements experimentats, no s'han vist tan alterats com els principals del municipi de Naut Aran i Vielha e Mijaran, essent aquest un exemple de relativa contenció en el creixement urbà i la no concentració dels màxims creixements només a nuclis com Vielha, Salardú o Arties

Objectius de qualitat paisatgística i proposta de mesures i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) i la proposta de mesures (criteris) i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran continguts en els capítols 13 i 14 de la present memòria (volum 1). Els poders públics i privats, així com els agents socials i la societat en general, han de vetllar per assolir aquests objectius de qualitat paisatgística. El llistat de mesures (criteris) i accions són una proposta per assolir els OQP.

Objectius de qualitat paisatgística

- 2.1 Un paisatge de l'esquí alpí i de l'expansió urbana del fons de vall ben integrat amb la resta de paisatges de l'alta vall de la Garona.
- 2.2 Unes valls laterals que conservin els paisatges actuals, tot millorant la seva gestió, per tal d'esdevenir el nexa d'unió entre la vall central i l'alta muntanya aranesa. Pot ser el camí per donar una nova orientació a una economia centrada en el turisme de fort component estacional, vers un model que també doni importància a aquelles activitats productives que tenen cura d'uns paisatges que són alhora reclam turístic.
- 2.3 Uns paisatges conformats per nombrosos temples romànics i esglésies, restaurades i mantingudes com a peces de valor cultural vinculades al paisatge d'era Nauta Val d'Aran. Destaquen les esglésies d'*Era Mair de Diu de Cap d'Aran*, Santa Maria d'Arties, Sant Fèlix de Vilac, Sant Andrèu de Salardú, Santa Maria de Mijaran, Sant Pèir d'Escunhau i Sant Estèue de Betren. A més del santuari de Montgarri i les ermites i *santets* dispersos per les pastures d'alta muntanya.
- 2.4 Uns nuclis urbans que conservin tot el seu caràcter de fites visuals, el seu perfil característic i el valor simbòlic i històric, amb elements configuradors de la imatge de conjunt com els campanars o els prats que els envolten i noves construccions i rehabilitacions ben integrades.
- 2.5 Uns paisatges de fons de vall a les ribes del riu Garona que conservin els trets d'identitat que els hi són característics, com els espais agrícoles, els mosaic de prats de dall i boscos o els boscos de ribera. Però també que mirin d'integrar tots aquells elements moderns que els doten de funcionalitat però que sovint generen un gran impacte: carreteres, centrals hidroelèctriques, depuradores, línies elèctriques, serveis i equipaments turístics, comerços i polígons industrials.
- 2.6 Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i permetin descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges d'era Nauta Val d'Aran.
- 2.7 Uns jaciments arqueològics al Plan de Beret enfortits i valoritzats com a llegat històric i simbòlic de primer ordre.

Criteris i accions

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- 2.1 Mantenir els patrons de paisatge on l'harmonia entre el medi construït i els espais oberts encara són un valor important i configurador del paisatge.
- 2.2 Conservar el conjunt de paisatges agraris d'elevat valor productiu i estètic creats pel *bocage*, principalment a Escunhau i Arties, que pel seu gran valor cultural han de continuar mantenint el seu

caràcter i evitar al màxim la fragmentació física, visual i social de les infraestructures viàries existents així com les projectades.

- 2.3 Introduir criteris de sostenibilitat en la gestió de les pistes d'esquí, dirigir la seva explotació comercial vers la multiactivitat desestacionalitzada i estretament relacionada amb el paisatge en el qual es localitzen (turisme rural o de natura) i apostar per una millora en la mobilitat turística estacional incentivant el transport públic.
- 2.4 L'existència d'abundants Espais d'Interès Natural prop de la unitat i la proximitat al Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici poden ser un reclam turístic important de cara a la desestacionalització i al desenvolupament d'un turisme de natura.
- 2.5 Promoure la restauració, utilitzant materials que s'integrin en l'entorn i respectant les tipologies tradicionals, de bordes, ermites i esglésies, per tal de millorar l'oferta turística i enriquir els itineraris existents. Cal impulsar iniciatives que promoguin les vinculacions dels elements del patrimoni històric i arqueològic de principal interès i amb valor històric, amb els itineraris paisatgístics com a suplement pedagògic de la xarxa de recorreguts.
- 2.6 Valoritzar el patrimoni industrial, com les moles, les centrals hidroelèctriques o les mines dels Rasos de Liat, pot ajudar a consolidar el turisme cultural, fins ara basat en el romànic.
- 2.7 Valoritzar els paisatges d'alt valor estètic i cultural, amb valors geocològics associats a l'imaginari social sobre l'alta muntanya i els boscos humits.
- 2.8 Promoure les festes tradicionals, el llegat romànic i la cultura pròpia, que permeten una rica aproximació històrica i cultural vers un paisatge atlàntic amb arrels occitanes.
- 2.9 Mantenir el gran potencial de les pastures, com a eina per mantenir els paisatges oberts, tot afavorint la cabana ramadera extensiva mitjançant estratègies de custòdia del territori i iniciatives de desenvolupament local, com la recuperació de la raça d'ovella aranesa i la valorització i elaboració de productes locals (formatges, licors, patés, etc.). De la mateixa manera, mantenir o recuperar els oficis tradicionals lligats al sector primari pot potenciar la identitat aranesa i el seu paisatge, a més d'oferir possibilitats pel foment del turisme rural i de natura com a activitat complementària a l'agricultura i la ramaderia.
- 2.10 Buscar fórmules urbanístiques que permetin relligar o donar algun tipus de continuïtat als espais verds urbans (parcs, places, passeigs, etc.) respecte els espais agrícoles i forestals circumdants, especialment als nuclis més poblats com Vielha.
- 2.11 Promoure entre diverses institucions i entitats públiques i privades fórmules de protecció i gestió dels paisatges d'interès agrari de les petites planes al·luvials lligades als principals cursos, a més dels espais agrícoles singulars com Escunchau i Arties, per tal de garantir-ne la conservació i promoció.
- 2.12 Promoure el coneixement de les estructures agràries històriques de gran valor estètic i paisatgístic, així com la sensibilització sobre aquest valor, a través de la seva inclusió en catàlegs geogràfics, etnogràfics i arquitectònics dels elements patrimonials de l'arquitectura del paisatge.
- 2.13 Incentivar la recuperació de la raça d'ovella aranesa com a potencial marca de qualitat per un producte estretament vinculat al paisatge dels prats de dall.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- 2.14 Integrar paisatgísticament els assentaments urbans fora dels nuclis històrics a través d'actuacions puntuals de millora urbanística, sobretot encaminades a la conservació dels prats que envolten els pobles.

- 2.15 Evitar que el model de creixement del fons de vall penetri a les valls laterals d'Aiguamòg, Ruda, Valarties i Unhòla.
- 2.16 Impedir, mitjançant el planejament urbanístic, la conurbació dels nuclis del fons de la vall entre Mijaran i Arties i l'aparició d'urbanitzacions separades del nucli antic.
- 2.17 Fomentar el desenvolupament de Vielha com a nucli residencial i prestador de serveis, per tal d'evitar la difusió d'urbanitzacions en altres zones de la vall amb un impacte en el paisatge del tot irreversible. Millorar substancialment l'estètica del paisatge urbà de la capital.
- 2.18 Elaborar un catàleg de bones pràctiques per a la rehabilitació de bordes, cotos i cases tradicionals dels nuclis antics, identificant els materials i acabats que més s'integren en el paisatge urbà aranès.
- 2.19 Regular la implantació de grans panells publicitaris en l'entrada del nuclis urbans, amb una normativa de paisatge urbà comuna a tota la unitat, posant èmfasi als accessos a Vielha.
- 2.20 Restringir la localització de construccions i àrees especialitzades en sòl no urbanitzable en espais agraris que presenten patrons de *bocage* com Escunhau i Arties.
- 2.21 Impulsar l'elaboració d'estudis d'impacte i integració paisatgística per els projectes d'infraestructura viària i els projectes de noves infraestructures o ampliacions de les existents en les zones de *bocage*, d'Escunhau i Arties.
- 2.22 Els nuclis compactes a mitja vessant de Betlan, Vilac, Bagergue i Casau i els situats en el fons de la vall com Gessa, Garòs i Escunchau a més d'Unha que es troba encimbellat, presenten una fesomia singular d'estructures i perfils característics, perceptibles des de determinades àrees i recorreguts, els quals constitueixen fites paisatgístiques que tenen una relació directa amb els respectius fons escènics. En aquests casos el desenvolupament urbà tant de rehabilitació com de nova obra ha de respectar aquests perfils o imatges i impedir, a través del planejament urbanístic, l'aparició d'elements volumètrics que els desfigurin.
- 2.23 Considerar els fronts urbans fluvials (façanes, passeigs, parcs, travessies urbanes, etc.) com a valors del paisatge urbà, tot destacant-ne el seu caràcter i potencial paisatgístic, especialment en el cas del nucli històric de Vielha. A la vegada, recuperar i preservar les panoràmiques obertes de vista al riu, així com potenciar l'ús social i el gaudi dels espais propers al riu fent-los accessibles a la població local, tot restaurant els elements arquitectònics i patrimonials que s'hi vinculen.
- 2.24 Evitar que noves infraestructures lineals i/o energètiques o altres elements aliens pertorbin l'estructura original i la panoràmica visual dels fons escènics i els cims presents a la unitat; especialment dels més emblemàtics com el Tuc de Vacivèr, el Cap de Vaquèira i el Tuc de Barlonguera i els fons escènics referits al mapa 2.2 del final de la unitat; tot promovent la seva protecció com a zones d'abast visual i impressores de caràcter al paisatge.
- 2.25 Considerar àmbit d'actuació prioritària l'ordenació paisatgística de les activitats comercials associades als eixos viaris amb incidència visual (àrees de servei, edificis, productes exposats a l'aire lliure, instal·lacions adjacents, retolació, etc.), sobretot en els accessos als nuclis urbans de Betren (entrada est), Vielha-Mijaran (entrada nord), Vaquèira (entrada est i oest), Salardú-Pujo i Arties (entrada est). De la mateixa manera, impulsar projectes d'integració paisatgística en aquests accessos, tenint en compte el possible cofinançament del Fons per a la protecció, gestió i ordenació del paisatge.
- 2.26 Garantir la integració paisatgística de les noves instal·lacion d'esqui alpí de Baqueira-Beret, amb una especial atenció a la integració dels accessos i de les àrees urbanes. Restringir la urbanització de valls verges pròximes a aquestes instal·lacions més enllà dels sectors actualment aprovats.
- 2.27 Regular l'accés motoritzat privat a algun dels llocs més emblemàtics, com el santuari de Montgarri.
- 2.28 Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent: es tracta dels miradors de Ruda, Arties, Vaquèira, cap de Vaquèira, Unha, tuc de Maubèrme, Casau, Vilac, guardader de Betlan, tuc d'Arenho i el coret de Varradòs, l'itinerari motoritzat de l'Alt Àneu al Naut Aran, i els no motoritzats del GR211 circular de la Val d'Aran, el GR-11 sender del Pirineu, Pedals defoc i Vilac-Tuc d'Armeros. Aquesta xarxa hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la funció de facilitar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori.

